

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ІНСТИТУТ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

MIGRATION & LAW

VOLUME 3, ISSUES 1-2

2023

MIGRATION & LAW

VOLUME 3, ISSUES 1-2

It was founded on 18 February 2021. It is published 6 times a year
State registration certificate: series KB № 24750-14690P as of 10 March 2021
Founder and publisher: National Academy of Management
15 Ushinsky Str, Kyiv, Ukraine, 03151. Certificate ДК № 4714 as of 23 April 2014
Co-founder: Institute of Modern Educational Technologies
9 Gnata Yury Str, Kyiv, Ukraine, 03148

Included in the List of scientific specialized publications of Ukraine (category «B») in public administration, law, sociological and political sciences (specialties: 052 - Political science, 054 - Sociology, 081 - Law, 281 - Public management and administration, 293 - International law) in accordance with the orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07 April 2022 No 320 and 06 Jul 2022 No 530

EDITORIAL BOARD

KURYLIUK Yurii – Editor-in-Chief, DSc in Law (National Academy of Management)

Ukrainian Members of the Editorial Board

BABIN Borys, DSc in Law (National Aviation University)
BIL Maryana, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine)
BORTNIK Nadiya, DSc in Law (Admiral Makarov National University of Shipbuilding)
BRASLAVETS Oleksiy, PhD in Econ. (National Academy of Management)
KAMINSKA Nataliia, DSc in Law (Legislation Institute of Verkhovna Rada of Ukraine)
KOLOMIYETS Natalia, DSc in Law (Chernihiv Polytechnic National University)
KOSTYNETS Valeriya, DSc in Econ. (National Academy of Management)
MALYNOVSKA Olena, DSc in Public Adm. (National Institute for Strategic Studies)
MYTROFANOV Igor, DSc in Law (Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University)
NIKIFORENKO Volodymyr, DSc in Law, PhD in Public Adm. (Administration of the State Border Guard Service)
OVCHAR Pavlo, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (National Academy of Management)
OLIINYK Svitlana, PhD in Law (European Union Advisory Mission Ukraine)
POZDNIAKOVA-KYRBIATIEVA Ellina, DSc in Soc. (Khortytsia National Educational & Rehabilitation Academy)
POZNYAK Olexii, PhD in Econ. (Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine)
POKATAEV Pavlo, DSc in Law, DSc in Public Adm. (Classical Private University)
RADZIVILL Olexandr, PhD in Law (National Aviation University)
SITSINSKA Maya, DSc in Public Adm. (Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law)
SHEVCHUK Olexandr, DSc in Polit. (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine)
FILIPPOV Stanislav, DSc in Law (Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service)
FILIPPOVA Victoria, DSc in Public Adm. (Kherson National Technical University)
ZHALILO Yaroslav, DSc in Econ. (National Institute for Strategic Studies);
ZOSKA Yana, DSc in Soc. (Mariupol State University)
YAGUNOV Dmytro, DSc in Polit., PhD in Public Adm. (Vasyl Stus Donetsk National)
YEROKHIN Serhiy, DSc in Econ. (National Academy of Management);

International Members of the Editorial Board

BERMEJO Rut, PhD in Polit. (University Rey Juan Carlos, Spain)
BUČIŪNAS Gediminas, Dr in Law (Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University, Lithuania)
GŌRNY Agata, Dr hab. in Soc. (Warsaw University Center for Migration Studies, Poland)
VOLLMER Bastian, PhD in Soc. (Catholic University of Applied Sciences Mainz, Germany)
KRUESSMANN Thomas, Dr in Law (University of Kent, England)
MARQUES José, PhD in Soc. (Polytechnic Institute of Leiria, Portugal)
TRAUNER Florian, DSc in Polit. (Vrije Universiteit Brussel, Belgium)
FRANK Libor, PhD in Polit. (University of Defence, Czech Republic)

Recommended for printing by the Academic Council of the National Academy of Management
(minutes No 4 as of 03 May 2023)

The authors of the articles are responsible for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names, names of enterprises, organizations, institutions and other information. Opinions expressed in the articles may not coincide with the point of view of the editorial board and do not impose any obligations on it.

Reprints and translations are permitted only with the consent of the author and the editors.

MIGRATION & LAW

VOLUME 3, ISSUES 1-2

Засновано 18 лютого 2021 р. Виходить 6 разів на рік
Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 24750-14690P від 10.03.2021

Засновник і видавець: ВНЗ «Національна академія управління»
Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15. Свід. ДК № 4714 від 23.04.2014.

Співзасновник: Інститут сучасних освітніх технологій
Україна, 03148, м. Київ, вул. Гната Юри, 9.

Включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з державного управління, соціологічних, політичних і юридичних наук (спеціальності: 052 - Політологія, 054 - Соціологія, 081 - Право, 281 - Публічне управління та адміністрування, 293 - Міжнародне право) відповідно до наказу МОН України від 07.04.2022 № 320 та від 06.06.2022 № 530

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КУРИЛЮК Юрій – головний редактор, д.ю.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

Українські члени редколегії

БАБІН Борис, д.ю.н., проф. (Національний авіаційний університет)

БІЛЬ Мар'яна, д.е.н, к.держ.упр., с.н.с. (Інститут регіональних досліджень ім. М. Долішнього НАН України)

БОРТНИК Надія, д.ю.н, проф. (Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова)

БРАСЛАВЕЦЬ Олексій, к.е.н. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ЄРОХІН Сергій, д.е.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ЗОСЬКА Яна, д.соц.н., проф. (Маріупольський державний університет)

ЖАЛІЛО Ярослав, д.е.н., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

КАМІНСЬКА Наталія, д.ю.н., проф. (Інститут законодавства Верховної Ради України)

КОЛОМІЄЦЬ Наталія, д.ю.н., проф. (Національний університет «Чернігівська політехніка»)

КОСТИНЕЦЬ Валерія, д.е.н., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

МАЛИНОВСЬКА Олена, д.держ.упр., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

МИТРОФАНОВ Ігор, д.ю.н., проф. (Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського)

НІКІФОРЕНКО Володимир, д.ю.н., к.держ.упр., доц. (Адміністрація Держприкордонслужби України)

ОВЧАР Петро, д.е.н., к.держ.упр., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ОЛІЙНИК Світлана, к.ю.н. (Консультативна місія Європейського Союзу в Україні)

ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА Еліна, д.соц.н., проф. (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія)

ПОЗНЯК Олексій, к.е.н., с.н.с. (Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України)

ПОКАТАЄВ Павло, д.ю.н., д.держ.упр., проф. (Класичний приватний університет)

РАДЗІВІЛЛ Олександр, к.ю.н., доц. (Національний авіаційний університет)

СІЩІНСЬКА Майя, д.держ.упр. (Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова)

ФІЛІППОВ Станіслав, д.ю.н., проф. (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького)

ФІЛІПОВА Вікторія, д.держ.упр., проф. (Херсонський національний технічний університет)

ШЕВЧУК Олександр, д.політ.н., проф. (Чорноморський національний університет ім. П. Могили)

ЯГУНОВ Дмитро, д.політ.н., к.держ.упр., доц. (Донецький національний університет ім. В. Стуса)

Іноземні члени редколегії

БЕРМЕХО Рут, PhD in Polit. (Університет Рея Хуана Карлоса, Іспанія)

БУЧЮНАС Гедімінас, Dr in Law (Університет Миколаса Ромеріса, Університет Вітаутаса Великого, Литва)

ВОЛМЕР Бастіан, PhD in Soc. (Католицький університет прикладних наук Мейнца, Німеччина)

ГУРНИ Агата, Dr hab. in Soc. (Центр дослідження міграції Варшавського університету, Польща)

КРЮССМАН Томас, Dr in Law (Кентський університет, Велика Британія)

МАРКЕС Хосе, PhD in Soc. (Політехнічний інститут Лейрії, Португалія)

ТРАУНЕР Флоріан, DSc in Polit. (Брюссельський вільний університет, Бельгія)

ФРАНК Лібор, PhD in Polit. (Університет оборони, Чехія)

Рекомендовано до друку Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління»

(протокол № 4 від 03 травня 2023 р.)

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора і редакції.

ЗМІСТ

CONTENTS

1. Антикризисне регулювання економічних процесів в умовах масової міграції / Anti-crisis regulation of economic processes in conditions of mass migration
Курилюк Юрій / Kuryliuk Yurii 5
2. Феномен соціальної адаптації вимушених українських мігрантів у країнах Східної Європи: деякі моделі, механізми регулювання/ Phenomenon of social adaptation of forced Ukrainian migrants in Eastern European countries: some models, regulatory mechanisms
Баннікова Катерина / Bannikova Kateryna 28
3. Кримінальна відповідальність за міграційне шахрайство: національне та міжнародне законодавство / Criminal liability for migration fraud: national and international law
Кришевич Ольга, Рощина Інна / Kryshevych Olha, Roschyna Inna .. 42
4. Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України / Genesis of constitutional and legal foundations of Ukraine's cooperation with EU country's regarding displaced persons from Ukraine
Васечко Володимир / Vasechko Volodymyr 54

АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ МАСОВОЇ МІГРАЦІЇ

ANTI-CRISIS REGULATION OF ECONOMIC PROCESSES IN CONDITIONS OF MASS MIGRATION

Юрій Курилюк¹

Національна академія управління

(вул. Ушинського, 15, м. Київ, Україна, 03151)

Yurii Kuryliuk

National Academy of Management

(15, Ushynskogo, Kyiv, Ukraine, 03151)

Отримано: Отримано: 01.04.2023. Затверджено: 03.05.2023

АНОТАЦІЯ

Проблема антикризового регулювання економічних процесів в умовах масової міграції населення є багатогранною і потребує міждисциплінарних підходів. За рік війни економіка України зазнала руйнівного впливу: скорочення реального ВВП, безпрецедентне зростання бюджетного дефіциту та інфляції, перебої в логістиці та торгівлі. Водночас війна такого масштабу також має значний вплив на економіку ЄС та країн світу. Експерти стверджують, що війна в Україні може перешкодити або навіть відтермінувати досягнення Цілей сталого розвитку ООН не лише для України, але й для ЄС та інших країн, особливо тих, що розвиваються і є більш вразливими до економічних загроз. Наслідки цієї війни вже позначилися як на місцевому, так і на глобальному рівнях. Уряд визначив чотири пріоритетні сектори, які, як очікується, стануть локомотивом економічного відновлення. Однак недостатня прозорість, високий рівень корупції, незавершеність судової, податкової та адміністративної реформ зменшують довіру інвесторів, стримують підприємництво та зводять нанівець стратегії економічного розвитку. Антикризове відновлення економіки України вже зараз підводить до висновку про необхідність формування оптимальних моделей розвитку регіонів з урахуванням фактичного стану їх руйнування та ресурсних

¹ доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік НАН вищої освіти України; orcid 0000-0002-4035-4431; e-mail: kuryluk.yuri@gmail.com

можливостей як у поточному, так і в післявоєнному періодах. Масштаби міграції населення України є катастрофічними. Вирішення проблеми реструктуризації ринку праці є основою антикризового регулювання економіки. За приблизними оцінками, загальна кількість внутрішньо переміщених осіб та біженців за кордоном може сягнути 30–40% населення України. Об'єктивна невизначеність щодо тривалості війни та загроза можливого заморожування конфлікту підвищує ризики значного відтоку людського та інтелектуального капіталу. З іншого боку, хаотичний розподіл внутрішньо переміщених осіб по регіонах України та руйнація багатьох підприємств і бізнесів призводять до дисбалансу трудових ресурсів. Ключові аспекти антикризового регулювання економічних процесів в умовах масового вимушеного переміщення населення, окреслені в даному дослідженні, а також основні засади реструктуризації ринку праці можуть стати напрямками наукових досліджень, спрямованих на формування ефективних стратегій.

Ключові слова: антикризове регулювання економіки; міграція населення; внутрішньо переміщені особи; вимушені мігранти.

ABSTRACT

The issue of anti-crisis regulation of economic processes in the conditions of massive population migration is multifaceted and requires interdisciplinary approaches. Ukraine's economy suffered a devastating impact during the year of the war, with a decrease in real GDP and unprecedented growth in budget deficits and inflation, as well as disruptions in logistics and trade. At the same time, a war of this scale also has a significant impact on the economies of the EU and global countries. Experts argue that the war in Ukraine may impede or even delay the achievement of UN Sustainable Development Goals, not only for Ukraine but also for the EU and other countries, especially those that are developing and more vulnerable to economic threats. The consequences of this war have already affected both local and global dimensions. The government has identified four priority sectors that are expected to become the engine of economic recovery. However, insufficient transparency, high levels of corruption, and incomplete judicial, tax, and administrative reforms diminish investors' trust, restrain entrepreneurship, and nullify economic development strategies. The anti-crisis recovery of Ukraine's economy already leads to the conclusion of the need to form optimal regional development models, taking into account the actual state of their devastation and resource capabilities during both the current and post-war periods. The scale of migration of the Ukrainian population is catastrophic. Solving the problem of labor market restructuring serves as the basis for anti-crisis regulation of the economy. According to rough estimates, the total number of internally displaced persons and refugees abroad may reach 30–40% of the population of Ukraine. The objective uncertainty regarding the duration of the war and the threat of possible freezing of the conflict increases the risks of a significant outflow of human and intellectual capital. On the other hand, the chaotic distribution of internally displaced persons across regions of Ukraine and the ruin of many enterprises and businesses lead to a labor resource imbalance. The key aspects of anti-crisis regulation of economic processes in the conditions of massive forced population displacement, as outlined in this study, as well as the main bases for restructuring the labor market, can become directions for scientific research aimed at forming effective strategies.

Key words: anti-crisis regulation of the economy; population migration; internal displaced persons; forced migrants.

I. ВСТУП

Проблему антикризового регулювання економіки через призму стійкості державного управління, критичної інфраструктури й життєво важливих функцій і/або послуг¹ в умовах масштабних соціально-економічних криз, екологічних і техногенних катастроф системно досліджували вітчизняні й іноземні науковці від початку двохтисячних років. Наукова спільнота й політикум останнім часом усе частіше зосереджувалися на антикризовому управлінні в періоди військових конфліктів в окремих країнах та вирішенню проблем, пов'язаних із вимушеною міграцією населення. Проте, повномасштабна тривала війна в Україні має не тільки надзвичайні внутрішні руйнівні наслідки передусім для її економіки та населення, але і значно впливає на глобальні безпекові, економічні, енергетичні, екологічні, продовольчі й інші ключові аспекти сталого розвитку багатьох країн у Європі та й по всьому світу. Мільйони українських переселенців порушили проблему невідкладного впровадження адаптивних механізмів масштабного переміщення населення в Україні, а також вимушеної міграції в інші держави, зокрема, застосування новацій у європейських національних системах захисту.

Особливості публічного управління у надзвичайних і кризових ситуаціях в умовах воєнного стану досліджували вітчизняні й іноземні науковці. Так, В. Токакис, П. Поліхроніу та Дж. Бустрас² досліджували фактори впливу на державне управління під час докризової, кризової та посткризової фаз. К. Еріксон³ підкреслює, що управління ризиками є кращим підходом, ніж реагування на кризові ситуації постфактум. Й. Бодін, Д. Норстедт та К. Орач⁴ ввели термін «комплексна надзвичайна ситуація», виокремили спектр потенційних викликів для будь-якої спільноти чи групи громад.

¹ Про критичну інфраструктуру: Закон України від 06.11.2021 № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

² Tokakis V., Polychroniou P., Boustras G. (2019). Crisis management in public administration: The three phases model for safety incidents. *Safety Science*. Vol. 113. pp. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.11.013>

³ Eriksson K. (2023). Organisational learning without fire? Risk analyses as a basis for developing crisis management capabilities. *Safety Science*. Vol. 163. Art. 106144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106144>

⁴ Bodin Ö., Nohrstedt D., Orach K. (2022). A diagnostic for evaluating collaborative responses to compound emergencies. *Progress in Disaster Science*. Vol. 16. Art. 100251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2022.100251>

П. Раут та ін.¹ визначили фактори впливу маневреної робочої сили на управління кризами. Водночас Ц. Касаленьо та ін.² довели необхідність інвестувати в процеси спільного навчання, що пом'якшує типові управлінські й організаційні недоліки публічного управління під час криз.

Наслідки регіонального й глобального впливу російського вторгнення в Україну досліджено в працях П. Перейра³, К. Ейбей⁴ та ін. Вплив воєнних конфліктів на міжнародний бізнес, фінансові ринки, а також ринки, що розвиваються, досліджували Д. Пандей, Б. Люсей, С. Кумар⁵, С. Ейджі⁶, А. Сохнавар, Е. Бурі⁷, Б. Нілсен, Х. Вехтлер, Л. Женг⁸, М. Ізелдін та ін.⁹

Дослідженню національної стійкості України після російського вторгнення присвятили свої публікації Р. Гудвін, Ю. Хамама-Раз, Ю. Лесхем та М. Бен-Ерза¹⁰. Водночас А. Миколюк¹¹ серед чинників ефективності публічного управління в умовах воєнного стану

¹ Raut P. et al. (2022). Influence of workforce agility on crisis management: Role of job characteristics and higher administrative support in public administration. *Materials Today: Proceedings*. Vol. 61(3). pp. 647–652. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.08.121>

² Casalegno C. et al. (2023). In search of the enabling factors for public services resilience: A multidisciplinary and configurational approach. *Journal of Innovation & Knowledge*. Vol. 8(1). Art. 100337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100337>

³ Pereira P. et al. (2022). The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the sustainable development goals. *Geography and Sustainability*. Vol. 3(3). pp. 277–287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2022.09.003>

⁴ Abay K. et al. (2023). The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses. *Global Food Security*. Vol. 36. Art. 100675. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100675>

⁵ Pandey D., Lucey B., Kumar S. (2023). Border disputes, conflicts, war, and financial markets research: A systematic review. *Research in International Business and Finance*. Vol. 65. Art. 101972. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101972>

⁶ Ageyi S. (2023). Emerging markets equities' response to geopolitical risk: Time-frequency evidence from the Russian-Ukrainian conflict era. *Heliyon*. Vol. 9(2). Art. E13319. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13319>

⁷ Sokhanvar A., Bouri E. (2023). Commodity price shocks related to the war in Ukraine and exchange rates of commodity exporters and importers. *Borsa Istanbul Review*. Vol. 23(1). pp. 44–54. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.001>

⁸ Nielsen B., Wechtler H., Zheng L. (2023). Disasters and international business: Insights and recommendations from a systematic review. *Journal of World Business*. Vol. 58(4). Art. 101458. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2023.101458>

⁹ Izzeldin M. et al. (2023). The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets. *International Review of Financial Analysis*. Vol. 87. Art. 102598. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598>

¹⁰ Goodwin R. et al. (2023). National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Vol. 85. Art. 103487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103487>

¹¹ Миколюк А.В. (2022). Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Вип. 29. С. 45–48. DOI: <https://doi.org/10.32843/rma2663-5240-2022.29.8>

акцентує на позитивному впливі процесів децентралізації, які забезпечили розширення повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування, надали громадам оперативну можливість розв'язувати нагальні питання безпеки й економічної стабілізації. Зі свого боку В. Борщевський, О. Василиця, Є. Матвєєв¹ визначили фінансовий, соціальний і ринковий механізми ключовими інструментами розвитку публічного управління в новій моделі стратегування нині й на повоєнному етапі.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою цієї статті є виокремлення ключових аспектів регулювання економічних процесів в умовах масової вимушеної міграції українського населення, а також проблематика відновлення трудових національних ресурсів у період воєнного стану й на повоєнний період, які можуть слугувати напрямами для подальших наукових дослідженнях.

Для реалізації зазначеної мети використано загальнонаукові та спеціальні методи. Так, застосовано метод контент-аналізу наявних публікацій за останні кілька років, опублікованих у засобах масової інформації, що зачіпають проблему міграційних процесів навколо України. Також було використано статистичний метод, за допомогою якого проаналізовано офіційну статистику щодо впливу російської агресії на розвиток окремих галузей економіки в Україні.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Антикризове регулювання економіки України на сучасному етапі постало перед трьома основними взаємопов'язаними викликами. Перший полягає в необхідності акумулювання всіх наявних ресурсів і спрямування більшості видатків держбюджету для забезпечення обороноздатності держави, залучення на такі цілі зовнішньої фінансової підтримки. Другий, але не менш критичний, охоплює невідкладні потреби системного відновлення бізнес активності, релокації та підтримки суб'єктів господарювання, забезпечення умов для

¹ Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвєєв Є.Є. (2022). Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Публічне управління і адміністрування*. № 2(76). С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5>

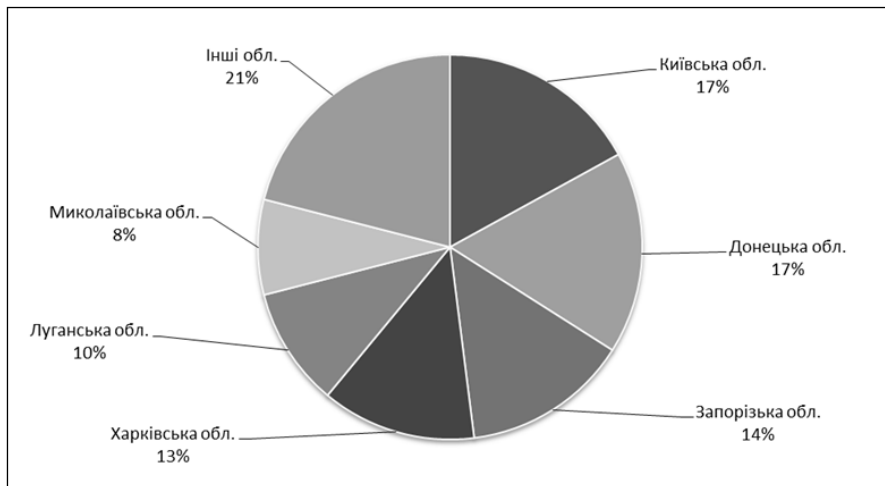
якнайшвидшої реанімації регіонального розвитку, а також ефективного розподілу обмежених ресурсів для підтримки мінімального й стабільного рівня добробуту населення. Війна поставила завдання одночасного розв'язання проблеми подолання наслідків соціально-економічної кризи, послаблення інфляції і стабілізації платіжного балансу, зміцнення зовнішньоекономічних позицій, реалізації структурних зрушень в економіці, протидії корупції та стимулювання економічного зростання.

Зрештою третій виклик, ефективна відповідь на який є беззаперечною умовою економічного відновлення і розвитку держави, пов'язаний з масовою вимушеною міграцією українського населення. Мільйони українських громадян стали внутрішньо переміщеними особами чи переселенцями й це за оцінками експертів є наймасштабнішою міграцією з часів Другої світової війни. В Україні наразі офіційно обліковано 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб, однак їх реальна кількість становить майже 7 млн. Кількість українських переселенців у Європі перевищила 8 млн¹. Державне антикризове економічне стратегування потребує постійного фокусування на процесах масової міграції населення, стабілізації переміщення і/або відтоку її працездатної частини (насамперед, кваліфікованих фахівців, науковців, студентів, жінок і дітей), формуванні концептів привабливості обраного вектору розвитку бізнесу в Україні для повернення біженців із-за кордону, а також розробці програм інноваційної підготовки й оптимального використання трудових ресурсів як у період воєнного стану, так і на повоєнному етапі, урахуовуючи перспективи повернення до мирного життя значної кількості військовослужбовців.

Війна призвела до значних економічних втрат для країни, громадян, бізнесу. Половина валового внутрішнього продукту (ВВП) України зосереджена в 10 областях, де відбувалися бойові дії, включно з такими містами, як Харків, Київ і Маріуполь. Найбільших руйнувань зазнали підприємства в Київській, Донецькій, Запорізькій,

¹ Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>; Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). *IOM, Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>; 1 year on – the global impact of the war in Ukraine. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/03/ukraine-crisis-food-energy-poverty>

Харківській та Луганській областях¹, відсоток яких наведено на малюнку 1.

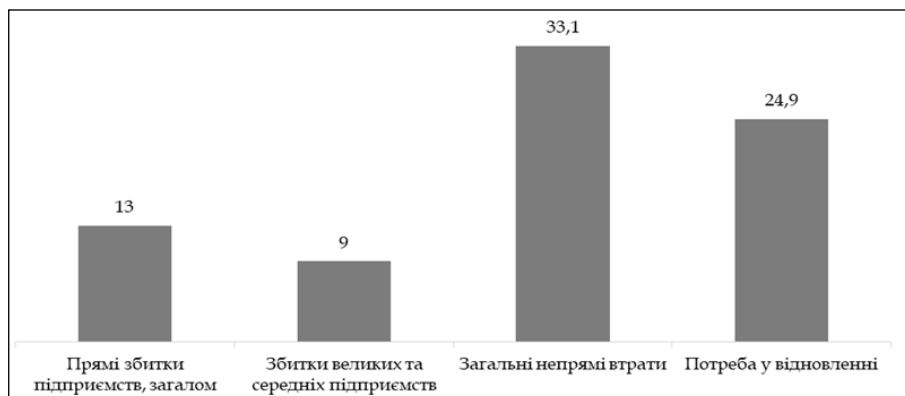

Мал. 1. Відсоток зруйнованих і пошкоджених підприємств в областях України

На початку війни більша частина підприємств зупинили свою діяльність, третина виробничих структур працювали дистанційно, менше ніж п'ята частина компаній продовжили свою роботу в штатному режимі. На кінець 2022 р. українському бізнесу було завдано збитків на 13 млрд дол. США (мал. 2). Серед великих і середніх підприємств 83% зазнали значних ушкоджень, інші 17% – повністю зруйновані².

¹ Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії, оцінюються в \$13 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/>

² За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/>

Мал. 2. Збитки/втрати підприємств і потреби на відновлення (млрд грн)

За даними експертів, загальна сума збитків, завданих інфраструктурі України, становить 143,8 млрд дол. США¹, і ці суми продовжують зростати (мал. 3). Водночас, за спільними висновками представників Українського уряду, Групи Світового банку, Європейської Комісії та Організації Об'єднаних Націй (ООН), потреба на реконструкцію і відновлення тільки за перший рік війни вже сягає вище 411 млрд дол. США². За іншими оцінками, відбудова України потребуватиме щонайменше 500 млрд євро³, а її гуманітарні наслідки будуть катастрофічними. Спостерігається радикальний негативний вплив на доходи й рівень життя людей в Україні. За прогнозами, уже найближчим часом 8 млн людей житимуть у бідності, що підвищує загальний рівень бідності в Україні з 2 до 25% населення.

¹ Там само.

² Данилишин Б. (2023). Збитки України за рік повномасштабної війни сягають понад 135 млрд доларів. *ЕСПРЕСО*. <https://espresso.tv/zbitki-ukraini-za-rik-povnomasshtabnoi-viyni-syagayut-ponad-135-mlrd-dolariv>

³ Zirm J. (2022). Ukraine: „Die Entwicklung von 15 Jahren ist ausgelöscht“. *Die Presse*. URL: <https://www.diepresse.com/6223189/ukraine-die-entwicklung-von-15-jahren-ist-ausgeloescht>

	Тип майна	Оцінка збитків, \$ млрд
	Житлові будівлі	53,6
	Інфраструктура	36,2
	Активи підприємств, промисловість	11,3
	Освіта	8,9
	АПК та земельні ресурси	8,7
	Енергетика	8,1
	Ліс	4,5
	Транспортні засоби	3,1
	Торгівля	2,6
	Культура, туризм, спорт	2,2
	Охорона здоров'я	1,8
	ЖКГ	1,4
	Цифрова інфраструктура	0,6
	Адміністративні будівлі	0,5
	Соціальна сфера	0,2
	Фінансовий сектор	0,04
	Разом	143,8

Мал. 3. Загальна оцінка збитків інфраструктури за галузями в грошовому вимірі, станом на лютий 2023 р.

За рік повномасштабної війни вітчизняна економіка скоротилася на понад 35%, відбулося масове руйнування критичної інфраструктури, зазнали значних ушкоджень об'єкти енергетичного, транспортного секторів, оборонно-промислового комплексу тощо. Міністерство економіки України прогнозує втрати на рівні від третини до половини ВВП¹. Згідно із звітом ООН, через російське вторгнення щомісячний дефіцит бюджету України сягає близько 5 млрд дол. США. Хоча ЄС планує у 2023 р. виділити 18 млрд євро на економічну підтримку України, економісти ООН вважають, що цього може бути недостатньо та перспективи української економіки у 2023–2024 рр. залишаються невизначеними через залежність від багатьох

¹ Федорін В. (2022). На 10 охоплених війною регіонів припадає 50% ВВП України. Міністр фінансів Сергій Марченко про економічні наслідки війни. Інтерв'ю. *Журнал Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhopenikh-viynoyu-regioniv-pripadae-50-vvp-ukraini-mini-str-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyu-14032022-4595>

факторів, зокрема від термінів припинення бойових дій і початку комплексних відновлювальних робіт¹.

Трансформація антикризового регулювання економічних процесів у період воєнного стану свідчить про його поступову й водночас активну оптимізацію. Від початку 2022 р. прийнято понад сто законів і підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання проблематики стабілізації соціально-економічної ситуації в державі, масового вимушеного переміщення населення, зокрема дотримання соціальних гарантій і підтримки внутрішньо переміщених осіб, біженців й осіб, яким надано тимчасовий захист у країнах – членах ЄС. Вагомою допомогою бізнесу стала програма з релокації, створена Міністерством економіки України у червні 2022 р., в якій узяли участь понад 600 підприємств, при цьому 390 вже відновили свою роботу в західних регіонах України².

Нині Уряд спростив умови ведення бізнесу шляхом переходу на декларативний принцип замість стандартних процедур видачі дозволів і ліцензій³. Наприклад, уже за перший місяць правом проваджувати роботи й надавати послуги на підставі декларації скористалися понад 130 суб'єктів малого й середнього бізнесів⁴. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», яким встановлено новий механізм правового забезпечення оподаткування господарської діяльності⁵. Вагомим кроком стало ухвалення Закону України щодо е-резидентства, який дає змогу іноземним громадянам і компаніям відкривати бізнес в Україні он-лайн⁶. Перспективною для діяльності

¹ Коваленко О. (2023). Війна знищила 35% економіки України – ООН. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyuna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-onn-12122658.html>

² У Комітеті з питань економічного розвитку закликають підприємства активніше долучатись до програми релокації. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/gazom/223516.html>

³ Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-p#Text>

⁴ Сорока М., Морозов М. (2022). Дерегуляція бізнесу на період воєнного стану: як спрацювали нововведення. URL: <https://pravo.ua/derehuliyatsiya-biznesu-na-period-voiennoho-stanu-iak-spratsiuvaly-novovvedennia/>

⁵ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20/#Text>

⁶ Верховна Рада прийняла закон про е-резидентство. *Finbalance*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/verkhovna-rada-priynjala-zakon-pro-e-rezidentstvo>

господарюючих суб'єктів є постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 827¹, яка розширює їх діяльність, надаючи право отримання відповідних дозвільних документів у порядку, строки й на умовах, що передбачені законодавством для провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу й організованих товарних ринків. Також затверджено Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу для надання безповоротної державної допомоги².

До пріоритетних галузей, які мають стати локомотивом для відновлення української економіки³, належать: (1) високотехнологічне озброєння (military-tech); (2) металургія, гірнича промисловість й машинобудування; (3) сільське господарство та харчова промисловість; (4) ІТ-галузь. Ключовими аспектами антикризового регулювання економічних процесів у період повоєнного відновлення може стати вибудовування так званої смарт-економіки, а також регіональний розвиток. Смарт-економіка спирається на інноваційні технології, ефективність ресурсів, соціальний добробут, а також передбачає поширення і легкий доступ до інформації, інвестиції, соціальну відповідальність та інтелектуалізацію суспільства. Забезпечення сприятливого інноваційного клімату можливе за рахунок створення вільних або спеціальних економічних зон, зон пріоритетного розвитку, науково-промислових кластерів, активнішого розвитку підприємницької екосистеми, зокрема в закладах освіти, а також впровадження дієвого механізму захисту інвестицій. У фокусі цих процесів має бути подолання хронічних проблем України, пов'язаних з інфляцією, корупцією, політичною нестабільністю, високими податковими ставками, неефективною державною політикою у сфері валютного регулювання і регулювання валютного ринку, недостатньою автоматизацією виробничих процесів і здатністю до інновацій, обмежувальним регулюванням ринку праці, невідповідною якістю

¹ Деякі питання провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу та організованих товарних ринків на підставі декларації в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2022-п#Text>

² Деякі питання надання грантів бізнесу: постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text>

³ Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки, – Юлія Свиріденко. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrokh-priorytetnykh-haluzei-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko>

інфраструктури тощо. Слід зазначити, що незавершеність судової та податкової реформ зменшують довіру інвесторів, стримують підприємництво, нівелюють стратегії його розвитку.

Другий ключовий аспект антикризового регулювання економічних процесів полягає в системному регіональному розвитку, орієнтованому на підвищення спроможностей базових рівнів місцевого самоврядування. Стратегування економічного відновлення регіонів України має базуватися на аналізі рівня руйнувань, особливостей міграційних процесів населення та релокації виробництва й бізнесів, які є різними для різних регіонів. Водночас Україна стикається зі значними інституційними викликами, пов'язаними з незавершеною адміністративно-територіальною реформою і збільшенням функціональних диспропорцій між органами державної влади й місцевого самоврядування. В умовах тривалої війни збільшуються ризики посилення владної вертикалі на довгострокову й невизначену перспективу. Недостатня урегульованість повноважень місцевого самоврядування і фактичне виключення громадянського суспільства в умовах воєнного стану з процесів соціально-економічного відновлення, формування мобілізаційного резерву, ресурсного забезпечення безпекових заходів, як-от обладнання укриттів для населення, пунктів обігріву й життєзабезпечення тощо, впливають на ефективність взаємодії ланок публічного управління, унеможливаючи прийняття взаємоузгоджених рішень в інтересах громади (адміністративно-територіальних одиниць). Корупція й інші інституційні дисфункції ускладнюють ситуацію, блокуючи дієвість публічного управління в Україні, зокрема належну превенцію непропорційного розподілу ресурсів і/або гуманітарної допомоги, їх неправомірного використання. Убачається, що підґрунтям нових підходів до стратегування регіонального економічного розвитку України мають стати:

1) диспозиція регіону (наприклад, прикордонні з ЄС і/або з російськими чи білоруськими територіями, зони високого ризику бойових дій, території реінтеграції після окупації тощо);

2) ресурсні спроможності з урахуванням традиційних галузей економіки в регіоні й рівня руйнувань/ушкоджень, зокрема земель й об'єктів сільськогосподарського призначення;

3) здатність і доцільність унесення регіонів до тих чи інших урядових програм розвитку пріоритетних галузей економіки з

урахуванням їх особливостей і безпеки відповідних підприємств (наприклад, створення високотехнологічного озброєння, так само як і машинобудування чи інші виробництва, напевно будуть мати характер територіально розподіленого виробництва);

4) наявність необхідних трудових ресурсів, їх стабільність, економічна й соціальна привабливість повернення/переїзду в регіон, ефективність програм фахового навчання/перепідготовки, достатність і сучасність закладів освіти від садочка до університету, а також комплексних програм навчання протягом усього життя;

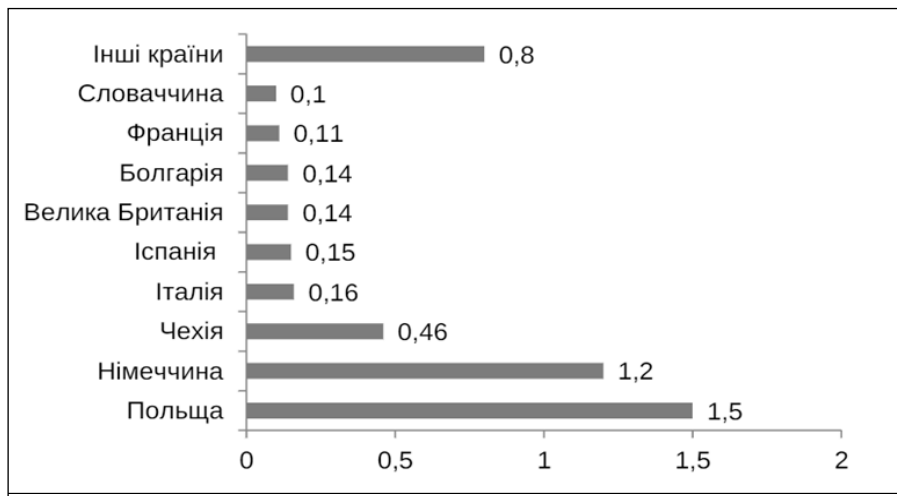
5) інвестиційна привабливість регіону, на яку значно впливає сукупність попередніх чотирьох факторів.

Наступним ключовим аспектом й основою антикризового регулювання економічних процесів є розв'язання проблематики масового вимушеного переміщення населення. Процеси міграції населення в умовах воєнного стану охоплюють внутрішнє переміщення осіб у межах підконтрольній Україні території, а також виїзд громадян в іноземні країни, зокрема, з метою отримання тимчасового захисту і/або статусу біженця. Суттєве переміщення трудових ресурсів, їх хаотичний розподіл регіонами і/або втрата працездатного населення через виїзд за межі країни значно ускладнюють процеси відновлення і розвитку економіки. За даними Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), понад 8 млн українських біженців проживають у 34 країнах світу, включно з Європою, із них 4,8 млн зареєстровано за тимчасовими національними схемами захисту¹. Станом на кінець листопада 2022 р. найбільшу кількість осіб із статусом тимчасового захисту зареєстровано в Польщі, Німеччині й Чехії (мал. 4). Основні напрями міграційної політики ЄС включають, але не обмежуються, забезпеченням можливостей для легальної міграції, заохоченням інтеграції громадян третіх країн, наданням допомоги мігрантам у пошуку житла, працевлаштуванні, здобутті освіти, отриманні доступу до медичної допомоги². Слід зазначити, що 70% дорослих переселенців мають вищу освіту й значна їх частина вже отримали роботу в країнах, що їх прийняли. При цьому тільки 12%

¹ Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. UNHCR Regional Bureau for Europe. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>

² Курилюк Ю.Б., Родінова Н.Л., Овчар П.А. (2022). Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. *Економіка та суспільство*. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34>

планують повернутися в Україну в наступні три місяці, 65% хочуть повернутися, але не вирішили коли. Війна принесла реальну загрозу втрати частини найбільш талановитої української молоді, яка отримує стипендіальні програми для навчання за кордоном і може стати потенційно втраченим для країни ресурсом.

Мал. 4. Кількість українських біженців (млн осіб) зі статусом тимчасового захисту в країнах Європи

Іншу значущу категорію вимушеної міграції становлять внутрішньо переміщені особи. Згідно із Законом¹ внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні. Це особи, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини й надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Уже за два місяці війни кількість ВПО перевищила 8 млн людей. Станом на жовтень приблизно мільйон переселенців знайшли прихисток у понад 5,5 тис. облаштованих місць компактного проживання. Більше всього ВПО налічував східний регіон: у Дніпропетровській,

¹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

Харківській, Запорізькій областях перебували 1,9 млн ВПО. За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ)¹, станом на 05 грудня 2022 р. 5,9 млн переселенців переміщені по всій Україні. Найбільша їх кількість у макрорегіонах сходу (1,8 млн), центру й заходу (по 1,1 млн). Планують інтегруватися за поточним місцезнаходженням 785 тис. переселенців, більшість з яких проживають у східному й західному регіонах. Майже дві третини ВПО не планують змінювати місце теперішнього проживання протягом наступних 6 місяців. При цьому 44% потребують підтримки в їх інтеграції. Серед найбільш актуальних потреб ВПО називають фінансову допомогу, а також медичні послуги. Така ситуація притаманна загалом по Україні: 43% всіх домогосподарств повністю вичерпали свої заощадження, при цьому 42% переселенців вичерпали свої заощадження вже понад 30 днів тому. Серед біженців більша частина (56%) не мали заощаджень і до переміщення. Слід зазначити, що 40% населення України, що становить приблизно 17,6 млн людей, потребує гуманітарної допомоги, з яких 45% – жінки, 23% – діти, 15% – люди з інвалідністю. Загалом по Україні 63% домогосподарств обмежують (нормують) використання газу, електрики й твердого палива.

Нині до нормативної бази, що регулює правовідносини у сфері внутрішнього переміщення осіб, установлення правової, фінансової та іншої допомоги ВПО, належить:

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»;
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу»;
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам».

За останній рік Уряд вжив системних заходів для соціальної підтримки населення. Також запровадив допомогу на проживання ВПО,

¹ Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). IOM, Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>

на виплату якої з Державного бюджету виділено 52,8 млрд грн, і яку отримали понад 2,3 млн переселенців.

Наступним кроком антикризового регулювання економічних процесів в умовах масової міграції населення має стати реанімаційний пакет стратегій з відновлення ринку праці на основі навчання та перенавчання, щоб надолужити втрачені та/або не отримані за період локдауну й війни знання і навички, збільшення частки трудового ресурсу за рахунок жінок і молоді, створення привабливих умов для долучення до відновлення економіки тих громадян, які отримали прихисток за кордоном, водночас спонукаючи їх повернутися в Україну. Відбудова України потребуватиме надзвичайних заходів, спрямованих на усунення наслідків війни, а також структурних реформ, які вирішуватимуть наявні політичні й економічні проблеми. Нова стратегія реструктуризації ринку праці може формуватися на шести основних засадах:

- корекційна базова/професійна освіта для студентів, які тимчасово втратили можливість навчання і/або мають низку кваліфікацію через недоліки дистанційного навчання;
- перепідготовка тимчасово безробітних працівників з метою опанування нових знань і навичок для працевлаштування;
- збільшення частки жінок і молоді в структурі трудових ресурсів, упровадження ефективних програм догляду за дитиною для працюючих матерів, а також кейсів поєднання роботи й навчання за суміжним профілем;
- пошук оптимальних формул залучення вразливих груп (ветеранів, працівників похилого віку, осіб з особливими потребами тощо) до трудової діяльності, установа для них особливих умов праці й захисту;
- поступова й поетапна адаптація військових й інших бійців Сил оборони та безпеки, зокрема звільнених за станом здоров'я, до умов цивільної праці, упровадження спеціальних програм психофізіологічної підтримки;
- створення сприятливих умов для повернення громадян із-за кордону, зацікавленість у підтримці контактів тимчасових мігрантів з Україною, їх вклад у безпеку й повоєнне відновлення.

Новацією для українського ринку праці може стати зворотний процес дистанційного бізнесу: як свого часу значна кількість

підприємців і компаній в Україні працювали на західні й світові ринки, так тепер українські переселенці можуть дистанційно працювати на країну, повертаючи й упроваджуючи власні ідеї, стимулюючи відкриття бізнесу в Україні іноземними громадянами й компаніями. Нові антикризові моделі стратегічного регулювання економічних процесів в умовах масового переміщення населення мають бути безперервними, послідовними, спадковими, що не залежать від політичних вподобань чи переконань, і реалізовуватися в межах одного покоління. Чинні засоби публічного управління потрібно адаптувати до більш складного рівня економічних відносин, які характеризуються принципово новими вимірами й параметрами.

IV. ВИСНОВКИ

Проблема антикризового регулювання економічних процесів в умовах масштабної міграції населення є багатоаспектною, тому її розв'язання потребує міждисциплінарних підходів. Економіка України за рік війни зазнала руйнівного впливу через зниження реального ВВП і безпрецедентне зростання дефіциту бюджету й рівня інфляції, порушення логістики й торгівлі. Водночас війна такого масштабу також має суттєвий вплив на економіку країн – членів ЄС і світу, які впровадили економічні санкції, на партнерів України, долучених до військової, фінансової, гуманітарної допомоги, а також на треті країни, які ризикують потрапити через війну в продовольчу кризу. Експерти стверджують, що війна в Україні може загальмувати або взагалі відтермінувати досягнення цілей сталого розвитку ООН не лише для України, а й для країн ЄС й інших країн, особливо тих, що розвиваються і є більш уразливими до економічних загроз. Наслідки цієї війни вже торкнулися локального й глобального вимірів.

У період воєнного стану в Україні важливу роль у стабілізації економічної руйнації та переорієнтації видатків на потреби національної оборони відіграє саме державне управління та адміністрування. Уряд визначив чотири пріоритетні галузі, які мають стати локомотивом для відновлення економіки: технологічне озброєння, інформаційні технології, сільське господарство, металургія і гірничо-промисловість. Проте, недостатня прозорість, високий рівень корупції, незавершеність судової, податкової та адміністративної реформ

зменшують довіру інвесторів, стримують підприємництво, нівелюють стратегії економічного розвитку.

Антикризове відновлення економіки України вже зараз і в повоєнний період, на тлі прогнозованих перспектив фінансового спрямування репарацій, інвестицій, допомоги іноземних партнерів, призводить до висновків про необхідність формування оптимальних моделей регіонального розвитку, чіткого впровадження децентралізованого ризик-орієнтованого процесного підходу до розвитку регіонів з урахуванням фактичного стану їх руйнації та ресурсних спроможностей.

Масштаби міграції українського населення є катастрофічними. Розв'язання проблематики реструктуризації ринку праці виступає базисом антикризового регулювання економіки. За приблизними підрахунками загальна кількість вимушених переселенців усередині країни й біженців за кордон може сягати 30–40% населення України. Слід зазначити, що закордонна міграція, як правило, має тимчасовий характер і за загальною статистикою не більше 10% тимчасових мігрантів залишаються в країні перебування на постійній основі. Однак, стосовно українських мігрантів ситуація інша: тільки 12% громадян, які отримали захист у країнах – членах ЄС, мають намір повернутися додому в найближчі три місяці. Об'єктивна невідомість щодо тривалості війни й загроза можливого зупинення конфлікту може призвести до того, що більшість мігрантів не повернуться в Україну, що підвищує ризики значного людського відтоку, зокрема, інтелектуального капіталу. З іншого боку, хаотичний розподіл внутрішньо переміщених осіб регіонами України поряд із руйнацією більшості підприємств і бізнесів призводить до дисбалансу трудових ресурсів, зокрема, збільшуючи кількість безробітних. За прогнозними оцінками, у 2023 р. рівень безробіття залишатиметься на рівні щонайменше 26%.

Зазначені в цьому дослідженні ключові аспекти антикризового регулювання економічних процесів в умовах масштабного вимушеного переміщення населення, а також основні засади реструктуризації ринку праці можуть стати напрямами наукових досліджень для формування ефективних стратегій.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвеев Є.Е. (2022). Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Публічне управління і адміністрування*. № 2(76). С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5>
2. Верховна Рада прийняла закон про е-резидентство. *Finbalance*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/verkhovna-rada-priynala-zakon-pro-e-rezidentstvo>
3. Данилишин Б. (2023). Збитки України за рік повномасштабної війни сягають понад 135 млрд доларів. *ЕСПРЕСО*. URL: <https://espresso.tv/zbitki-ukraini-za-rik-povnomasshtabnoi-viyni-syagayut-ponad-135-mlrd-dolariv>
4. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: *постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text>
5. Деякі питання надання грантів бізнесу: *постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text>
6. Деякі питання провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу та організованих товарних ринків на підставі декларації в умовах воєнного стану: *постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 827*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2022-п#Text>
7. За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-1rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/>
8. Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії, оцінюються в \$13 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/>
9. Коваленко О. (2023). Війна знищила 35% економіки України – ООН. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-znishchila-35-ekonomiki-ukrayini-onn-12122658.html>
10. Курилюк Ю.Б., Родінова Н.Л., Овчар П.А. (2022). Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. *Економіка та суспільство*. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34>
11. Миколюк А.В. (2022). Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Вип. 29. С. 45–48. DOI: <https://doi.org/10.32843/prma2663-5240-2022.29.8>
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: *Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20/#Text>
13. Про критичну інфраструктуру: *Закон України від 06.11.2021 № 1882-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>
14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: *Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
15. Сорока М., Морозов М. (2022). Дерегуляція бізнесу на період воєнного стану: як спрацювали нововведення. URL: <https://pravo.ua/derehuliatsiia-biznesu-na-period-voiennoho-stanu-iak-spratsiuvaly-novovvedennia/>
16. У Комітеті з питань економічного розвитку закликають підприємства активніше долучатись до програми релокації. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223516.html>
17. Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки, – Юлія Свириденко. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrok-priorytetnykh-haluzei-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko>

18. Федорін В. (2022). На 10 охоплених війною регіонів припадає 50% ВВП України. Міністр фінансів Сергій Марченко про економічні наслідки війни. *Інтерв'ю Журнал Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhoplenikh-viyunou-regioniv-pripadae-50-vvp-ukraini-ministr-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyu-14032022-4595>
19. Abay K. et al. (2023). The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses. *Global Food Security*. Vol. 36. Art. 100675. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100675>
20. Ageyi S. (2023). Emerging markets equities' response to geopolitical risk: Time-frequency evidence from the Russian-Ukrainian conflict era. *Heliyon*. Vol. 9(2). Art. E13319. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13319>
21. Bodin Ö., Nohrstedt D., Orach K. (2022). A diagnostic for evaluating collaborative responses to compound emergencies. *Progress in Disaster Science*. Vol. 16. Art. 100251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2022.100251>
22. Eriksson K. (2023). Organisational learning without fire? Risk analyses as a basis for developing crisis management capabilities. *Safety Science*. Vol. 163. Art. 106144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106144>
23. Casalegno C. et al. (2023). In search of the enabling factors for public services resilience: A multidisciplinary and configurational approach. *Journal of Innovation & Knowledge*. Vol. 8(1). Art. 100337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100337>
24. Goodwin R. et al. (2023). National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Vol. 85. Art. 103487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103487>
25. Izzeldin M. et al. (2023). The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets. *International Review of Financial Analysis*. Vol. 87. Art. 102598. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598>
26. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>;
27. Nielsen B., Wechtler H., Zheng L. (2023). Disasters and international business: Insights and recommendations from a systematic review. *Journal of World Business*. Vol. 58(4). Art. 101458. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2023.101458>
28. Pandey D., Lucey B., Kumar S. (2023). Border disputes, conflicts, war, and financial markets research: A systematic review. *Research in International Business and Finance*. Vol. 65. Art. 101972. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101972>
29. Pereira P. et al. (2022). The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the sustainable development goals. *Geography and Sustainability*. Vol. 3(3). pp. 277–287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2022.09.003>
30. Raut P. et al. (2022). Influence of workforce agility on crisis management: Role of job characteristics and higher administrative support in public administration. *Materials Today: Proceedings*. Vol. 61(3). pp. 647–652. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.08.121>
31. Sokhanvar A., Bouri E. (2023). Commodity price shocks related to the war in Ukraine and exchange rates of commodity exporters and importers. *Borsa Istanbul Review*. Vol. 23(1). pp. 44–54. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.001>
32. Tokakis V., Polychroniou P., Boustras G. (2019). Crisis management in public administration: The three phases model for safety incidents. *Safety Science*. Vol. 113. pp. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.11.013>
33. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). *IOM, Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>
34. Zirm J. (2022). Ukraine: «Die Entwicklung von 15 Jahren ist ausgelöscht». *Die Presse*. URL: <https://www.diepresse.com/6223189/ukraine-die-entwicklung-von-15-jahren-ist-ausgeloescht>

35. 1 year on – the global impact of the war in Ukraine. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/03/ukraine-crisis-food-energy-poverty>

REFERENCES

1. Borshchevsky V.V., Vasyltsia O.B., Matveev E.E. (2022). Publichne upravlinnya v umovakh voyennoho stanu: instytutsiyni transformatsiyi, stratehichne planuvannya ta mekhanizmy rozvytku [Public administration under martial law: institutional transformations, strategic planning and development mechanisms]. *Public management and administration*. No 2(76). pp. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5> [in Ukrainian]
2. Verkhovna Rada pryynjala zakon pro e-rezydentstvo [The Verkhovna Rada adopted the law on e-residency]. *Finbalance*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/verkhovna-rada-priynjala-zakon-pro-e-rezydentstvo> [in Ukrainian]
3. Danylyshyn B. (2023). Zbytky Ukrayiny za rik povnomasshtabnoyi viyny syahayut' ponad 135 mlrd dolariv [Ukraine's losses during the year of the full-scale war reach more than 135 billion dollars.]. *ESPRESSO*. URL: <https://espresso.tv/zbitki-ukraini-za-rik-povnomasshtabnoi-viyni-syagayut-ponad-135-mlrd-dolariv> [in Ukrainian]
4. Deyaki pytannya zabezpechennya provadzhennya hospodars'koyi diyal'nosti v umovakh voyennoho stanu [Some issues of ensuring the conduct of economic activity in the conditions of martial law]: *resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03/18/2022 No 314*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text> [in Ukrainian]
5. Deyaki pytannya nadannya hrantiv biznesu [Some issues of granting business grants]: *resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 06/21/2022 No 738*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text> [in Ukrainian]
6. Deyaki pytannya provadzhennya hospodars'koyi diyal'nosti u sferi rynkiv kapitalu ta orhanizovanykh tovarnykh rynkiv na pidstavi deklaratsiyi v umovakh voyennoho stanu [Some issues of conducting business activities in the field of capital markets and organized commodity markets on the basis of a declaration under martial law]: *resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/22/2022 No 827*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2022-п#Text> [in Ukrainian]
7. Za rik povnomasshtabnoyi viyny rosiya zavdala zbytkiv infrastrukturi Ukrayiny na mayzhe \$144 mlrd [During the year of the full-scale war, Russia caused almost \$144 billion in damage to Ukraine's infrastructure]. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/> [in Ukrainian]
8. Zbytky, zavdani ukraiyins'komu biznesu vnaslidok rosiys'koyi ahresiyi, otsinyuyut'sya v \$13 mlrd [Damages caused to Ukrainian business as a result of Russian aggression are estimated at \$13 billion]. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukraiyinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/> [in Ukrainian]
9. Kovalenko O. (2023). Viyna znyshchyla 35% ekonomiky Ukrayiny – OON [The war destroyed 35% of Ukraine's economy – UN]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-oon-12122658.html> [in Ukrainian]
10. Kuryliuk Y.B., Rodinova N.L., Ovchar P.A. (2022). Problemy ta perspektyvy mihratsiynoyi polityky ES [Problems and prospects of EU migration policy]. *Economy and society*. No 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34> [in Ukrainian]
11. Mykolyuk A.V. (2022). Publichne upravlinnya v umovakh viyskovoho stanu: pytannya efektyvnosti [Public administration under martial law: the question of efficiency]. *Public management and administration in Ukraine*. Vol. 29. pp. 45–48. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.29.8> [in Ukrainian]

12. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo diyi norm na period diyi voyennoho stanu [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the application of norms during the period of martial law]: *Law of Ukraine dated 03/15/2022 No 2120-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20/#Text> [in Ukrainian]
13. Pro krytychnu infrastrukturu [On critical infrastructure]: *Law of Ukraine dated 11/06/2021 No 1882-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> [in Ukrainian]
14. Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishnio peremishchenykh osib [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]: *Law of Ukraine dated 10/20/2014 No 1706-VII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian]
15. Soroka M., Morozov M. (2022). Derehulyatsiya biznesu na period voyennoho stanu: yak spratsyuvaly novovvedennya [Martial Law Business Deregulation: How the Innovations Worked]. URL: <https://pravo.ua/derehulyatsiia-biznesu-na-period-voiennoho-stanu-iak-spratsyuvaly-novovvedennia/> [in Ukrainian]
16. U Komiteti z pytan ekonomichnoho rozvytku zaklykayut' pidpryyemstva aktyvnishe doluchats' do prohramy relokatsiyi [The Committee on Economic Development calls on enterprises to more actively participate in the relocation program]. *The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223516.html> [in Ukrainian]
17. Uryad robyt stavku na rozvytok chotyr'okh priorytetnykh haluzey, yaki stanut lokomotyvom dlya vidnovlennya ukrayyns'koyi ekonomiky [The government is betting on the development of four priority industries, which will become the locomotive for the recovery of the Ukrainian economy]. *Cabinet of Ministers of Ukraine*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robty-stavku-na-rozvytok-chotyrok-priorytetnykh-haluzey-iaki-stanut-lokomotyvom-dlya-vidnovlennia-ukraynskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko> [in Ukrainian]
18. Fedorin V. (2022). Na 10 okhoplenykh viynoyu rehioniv prypadaye 50% VVP Ukrayiny. Ministr finansiv Serhiy Marchenko pro ekonomichni naslidky viyny [The 10 war-torn regions account for 50% of Ukraine's GDP. Minister of Finance Serhiy Marchenko on the economic consequences of the war]. *Interview. Forbes Ukraine magazine*. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhoplenikh-viynoyu-regioniv-ripadae-50-vvp-ukraini-ministr-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyyu-14032022-4595> [in Ukrainian]
19. Abay K. et al. (2023). The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses. *Global Food Security*. Vol. 36. Art. 100675. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100675>
20. Agyei S. (2023). Emerging markets equities' response to geopolitical risk: Time-frequency evidence from the Russian-Ukrainian conflict era. *Heliyon*. Vol. 9(2). Art. E13319. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13319>
21. Bodin Ö., Nohrstedt D., Orach K. (2022). A diagnostic for evaluating collaborative responses to compound emergencies. *Progress in Disaster Science*. Vol. 16. Art. 100251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2022.100251>
22. Eriksson K. (2023). Organisational learning without fire? Risk analyses as a basis for developing crisis management capabilities. *Safety Science*. Vol. 163. Art. 106144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106144>
23. Casalegno C. et al. (2023). In search of the enabling factors for public services resilience: A multidisciplinary and configurational approach. *Journal of Innovation & Knowledge*. Vol. 8(1). Art. 100337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100337>
24. Goodwin R. et al. (2023). National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Vol. 85. Art. 103487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103487>

25. Izzeldin M. et al. (2023). The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets. *International Review of Financial Analysis*. Vol. 87. Art. 102598. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598>
26. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>;
27. Nielsen B., Wechtler H., Zheng L. (2023). Disasters and international business: Insights and recommendations from a systematic review. *Journal of World Business*. Vol. 58(4). Art. 101458. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2023.101458>
28. Pandey D., Lucey B., Kumar S. (2023). Border disputes, conflicts, war, and financial markets research: A systematic review. *Research in International Business and Finance*. Vol. 65. Art. 101972. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101972>
29. Pereira P. et al. (2022). The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the sustainable development goals. *Geography and Sustainability*. Vol. 3(3). pp. 277–287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2022.09.003>
30. Raut P. et al. (2022). Influence of workforce agility on crisis management: Role of job characteristics and higher administrative support in public administration. *Materials Today: Proceedings*. Vol. 61(3). pp. 647–652. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.08.121>
31. Sokhanvar A., Bouri E. (2023). Commodity price shocks related to the war in Ukraine and exchange rates of commodity exporters and importers. *Borsa Istanbul Review*. Vol. 23(1). pp. 44–54. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.001>
32. Tokakis V., Polychroniou P., Boustras G. (2019). Crisis management in public administration: The three phases model for safety incidents. *Safety Science*. Vol. 113. pp. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.11.013>
33. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). *IOM, Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>
34. Zirm J. (2022). Ukraine: «Die Entwicklung von 15 Jahren ist ausgelöscht». *Die Presse*. URL: <https://www.diepresse.com/6223189/ukraine-die-entwicklung-von-15-jahren-ist-ausgeloescht>
35. 1 year on – the global impact of the war in Ukraine. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/03/ukraine-crisis-food-energy-poverty>

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ДЕЯКІ МОДЕЛІ, МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ

PHENOMENON OF SOCIAL ADAPTATION OF FORCED UKRAINIAN MIGRANTS IN EASTERN EUROPEAN COUNTRIES: SOME MODELS, REGULATORY MECHANISMS

Катерина Баннікова¹

*Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
(вул. Лермонтовська, 27, м. Харків, 61024)*

Kateryna Bannikova

*Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy"
(27, Lermontovskaya St., Kharkiv, Ukraine, 61024)*

Отримано: 03.04.2023. Затверджено: 28.04.2023

АНОТАЦІЯ

Війна в Україні призвела до найбільшої міграційної кризи в Європі з часів Другої світової війни. Понад 14,5 млн громадян виїхали з України після 24 лютого 2022 р., із них 11,7 млн – до країн Євросоюзу. Масштаби вимушеної міграції українців змусили країни ЄС вживати безпрецедентних заходів із надання нашим громадянам захисту від російської військової агресії. У статті проведено аналіз та виокремлено ключові моделі та механізми соціальної адаптації вимушених мігрантів з України в країнах Східної Європи (на прикладах таких аспектів у Польщі та Чехії). Зазначено, що феномен соціальної адаптації вимушених мігрантів з України в країнах Східної Європи, насамперед Польщі та Чехії, у свою чергу базується на комплексі об'єктивних і суб'єктивних чинників. Визначальними серед них є спорідненість етнічних коренів, історико-культурної спадщини, попередні багаті взаємозв'язки та досвід соціально-економічної взаємодії. Впроваджене в країнах ЄС регулювання тимчасового захисту вимушених мігрантів, моделі й механізми соціальної адаптації українців, які отримали такий статус, свідчать про системність та ефективність цих заходів.

¹ кандидат соціологічних наук, старший викладач; orcid 0000-0002-5696-1033; e-mail: kateryna3012@gmail.com

Водночас 30-відсотковий показник мігрантів, які не бажають повертатися в Україну, поглиблює проблему катастрофічних наслідків масштабної міграції для найціннішого капіталу України – її людського та інтелектуального ресурсу. Запропоновано напрями подальших наукових розвідок щодо європейських моделей та механізмів соціальної адаптації українських мігрантів, насамперед у країнах Східної Європи з їх подібною культурно-етичною ідентичністю, у контексті формування оптимальних умов і засад їхньої зворотної міграції та реінтеграції, а також можливості використання феномена соціальної адаптації вимушених мігрантів для реалізації європрагнень України, її входження в ЄС.

Ключові слова: тимчасовий захист; вимушена міграція; біженці; соціальна адаптація.

ABSTRACT

The war in Ukraine has led to the largest migration crisis in Europe since World War II. Over 14.5 million citizens have left Ukraine after February 24, 2022, with 11.7 million of them heading to European Union countries. The scale of forced migration by Ukrainians has compelled EU countries to take unprecedented measures to provide protection to our citizens against Russian military aggression. This article analyzes and identifies key models and mechanisms of social adaptation for forced migrants from Ukraine in Eastern European countries, using examples from aspects in Poland and the Czech Republic. It is noted that the phenomenon of social adaptation of forced migrants from Ukraine in Eastern European countries, primarily in Poland and the Czech Republic, is based on a complex of objective and subjective factors. The determining factors include ethnic roots, historical and cultural heritage, previous rich interconnections, and practices of socio-economic interaction. The implemented temporary protection regulations for forced migrants in EU countries, as well as the models and mechanisms of social adaptation for Ukrainians who have obtained such status, testify to their systematic nature and effectiveness. However, the 30% indicator of those unwilling to return to Ukraine exacerbates the problem of catastrophic consequences of mass migration for Ukraine's most valuable capital – its human and intellectual resources. The article suggests directions for further research on the issues of studying European models and mechanisms of social adaptation for Ukrainian migrants, particularly in countries with potentially similar cultural-ethical identities in Eastern Europe, in terms of creating optimal conditions and principles for their reverse migration and reintegration, as well as the applicability of the phenomenon of social adaptation for forced migrants in realizing Ukraine's European aspirations and its accession to the EU.

Key words: temporary protection; forced migration; refugees; social adaptation.

I. ВСТУП

Глобалізація є одним із чинників динамічного діалектичного розвитку соціальних процесів та явищ у суспільстві, який впливає на поведінку соціальних суб'єктів незалежно від їх природи та функціональної належності. У загальному контексті соціальних трансформацій одним із визначальних аспектів виступає соціальна адаптація, яка є каталізатором якісних перетворень у тому або іншому соціальному середовищі. Соціальна адаптація відіграє важливу роль у житті людини й суспільства загалом, зосереджуючись на

точках дотику відмінних культур, світоглядів, національностей та інших детермінант, властивих різним соціальним суб'єктам, узгоджує їх взаємозалежність, асимілює відмінності й водночас підкреслює різноманітність.

Найбільшим викликом процесам соціальної адаптації мігрантів є військові конфлікти, коли певна частина населення змушена одночасно й швидко мігрувати у безпечні регіони. Можливість адаптації вимушених мігрантів до нових умов та іншого соціуму напряму залежить від ефективності дій та заходів приймаючої сторони, яка, у свою чергу, також змушена адаптуватися й трансформуватися для нівелювання наслідків міграційної кризи.

Війна в Україні призвела до найбільшої міграційної кризи в Європі з часів Другої світової війни. Понад 14,5 млн громадян виїхали з України після 24 лютого 2022 року, із них 11,7 млн – до країн Євросоюзу¹. Цей виклик Європа і світ долали, маючи за плечима досвід, набутий під час Європейської міграційної кризи 2015 року. Проте масштаби вимушеної міграції українців змусили країни ЄС вживати безпрецедентних заходів із надання нашим громадянам захисту від російської військової навали.

Варто зазначити, що європейська спільнота цей виклик успішно долає, впроваджуючи ефективні механізми адаптації українських біженців та осіб, що отримали тимчасовий захист. За прогнозними оцінками, можливість перебування таких категорій людей у країнах ЄС буде продовжена щонайменше до завершення активних бойових дій в Україні. Проте поза увагою українського політикуму та наукового співтовариства залишається проблема зворотної соціальної адаптації сьогоденних мігрантів, створення стимулюючих умов для їх повернення в Україну. Постає необхідність дослідження європейських моделей та механізмів соціальної адаптації українських мігрантів, насамперед у країнах Східної Європи з їх подібною культурно-етичною ідентичністю, у контексті формування оптимальних умов і засад їх зворотної міграції й реінтеграції, а також можливості використання феномена соціальної адаптації вимушених мігрантів для реалізації європрагнень України, її входження в ЄС.

¹ Михайлов Д. (2023). Скільки українців, які поїхали з країни через війну, планують повертатися – опитування. URL: <https://suspilne.media/386273-skilki-ukrainsiv-aki-poihali-z-kraini-cerez-vijnu-planuu-t-povertatisa-dodomu-opituvanna/>

Внесок у вивчення загальних проблем міграції та розгляд між-культурних особливостей у цьому процесі зробили представники західної науки другої половини ХХ століття, зокрема М. Бойд, Т. Буш, П. Ді Маджіо, Х. Злотнік, Н. Кібріа, О. Коннор, Д. Мессей, М. Міллс, К. Ньюман, А. Портес, Д. Сенсбреннер, О. Старк, С. Таколі, М. Тодаро, М. Тьєнда та інші.

Останні дослідження та публікації були значною мірою зосереджені на пріоритетах забезпечення потреб вимушених переселенців, їхньої адаптації, а також проблематиках приймаючих громад. Таким питанням присвячено праці R. Armitage¹, J. George, A. Adelaja², P. Petakh, A. Kamyshnyi³, Y. Roitblat⁴, D. Salihu⁵, Y. Varyvoda⁶, P. Verme, K. Schuettler⁷, Y. Zhou, G. Grossman, S. Ge⁸ та інших.

В українській науковій літературі проблематика правового становища біженців досліджувалась у роботах С. Бритченка, М. Буроменського, О. Піскуна, Ю. Римаренка, С. Чеховича та інших науковців. Системно досліджуючи особливості міграційних процесів доковідного періоду, Є. Лібанова⁹ акцентувала на масштабах, причинах і наслідках трудової міграції українців.

Водночас результати досліджень українських науковців здебільшого пов'язані з довоєнними, ковідними та постковідними дослідженнями сутності й особливостей міграції. При цьому західні

¹ Armitage R. (2022). War in Ukraine and the inverse care law. *The Lancet Regional Health – Europe*. Vol. 17. Art. 100401. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lanep.2022.100401>

² George J., Adelaja A. (2022). Armed conflicts, forced displacement and food security in host communities. *World Development*. Vol. 158. Art. 105991. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105991>

³ Petakh P., Kamyshnyi A. (2023). Risks of outbreaks: The health concerns of internally displaced persons in Transcarpathia, Ukraine. *New Microbes and New Infections*. Vol. 52. Art. 101106. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nmni.2023.101106>

⁴ Roitblat Y. et al. (2022). Immediate physical needs of refugees during the Ukrainian armed conflict of 2022. *Health Policy*. Vol. 126(12). pp. 1303–1309. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2022.10.008>

⁵ Salihu D. et al. (2022). Anxiety, depression and stress among internally displaced persons and host community in an armed conflict region: A comparative study. *Psychiatry Research*. Vol. 315. Art. 114700. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.114700>

⁶ Varyvoda Y. et al. (2022). Ukraine's most vulnerable need healthcare: Priorities during the armed conflict. *Public Health in Practice*. Vol. 4. Art. 100296. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.puhip.2022.100296>

⁷ Verme P., Schuettler K. (2021). The impact of forced displacement on host communities: A review of the empirical literature in economics. *Journal of Development Economics*. Vol. 150. Art. 102606. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2020.102606>

⁸ Zhou Y., Grossman G., Ge S. (2023). Inclusive refugee-hosting can improve local development and prevent public backlash. *World Development*. Vol. 166. Art. 106203. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106203>

⁹ Лібанова Е.М. (2018). Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. № 2(33). С. 11–26. URL: <https://dse.org.ua/archive/33/1.pdf>

науковці, як правило, орієнтовані на дослідження міграційної політики Євросоюзу в контексті безпеки ЄС, окремих аспектів приймаючих громад та/або країн. Проблеми, пов'язані з масовою вимушеною міграцією українців, соціальна адаптація біженців та осіб, які отримали тимчасовий захист у країнах ЄС, зокрема Східної Європи, недостатньо досліджені.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою цієї статті є виокремлення ключових моделей та механізмів соціальної адаптації вимушених мігрантів з України в країнах Східної Європи на прикладах Польщі та Чехії, а також визначення напрямів подальших наукових розвідок за цим напрямком.

Основою дослідження є загальнонаукові й спеціальні методи пізнання, а також методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, індукції та дедукції), структурно-функціонального й системного аналізу, абстрактно-логічні й гіпотетичні методи.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За геосхемою, складеною Статистичним відділом ООН, до країн Східної Європи, крім України, віднесено Болгарію, Молдову, Польщу, Румунію, Словаччину, Угорщину та Чехію (російські та білоруські аспекти примусової/вимушеної міграції українських громадян у цьому дослідженні не розглядаються). Регулювання потоків мігрантів, обмеження потоків та/або перенаправлення біженців, стимулювання міграції належного та ефективного людського ресурсу є основними постулатами міграційної політики ЄС, які закріплені в системі спільного міграційного права Євросоюзу, у міграційних угодах. Проте ці питання мають відмінності та свою специфіку в національному законодавстві країн – членів ЄС. Основні напрями міграційної політики ЄС охоплюють забезпечення можливостей для легальної міграції, заохочення інтеграції громадян третіх країн, надання допомоги мігрантам у пошуку житла, працевлаштуванні, здобутті освіти, отриманні доступу до медичної допомоги, але не обмежуються цими питаннями.

Стати мігрантом, виїхавши до країн Східної Європи під час воєнного стану, можливо за трьома основними схемами. Перша передбачає міграцію в стандартному порядку безвізового режиму для українців

до 90 днів або на інші терміни за наявності спеціальних підтвердних документів (віз) на працевлаштування, навчання тощо. Слід зазначити, що такою стандартною схемою від початку війни скористалися більше половини українських вимушених мігрантів. Друга схема міграції – отримання статусу біженця, вона чітко врегульована в національних законодавствах, її трансформації та тенденції системно досліджуються вітчизняними й іноземними науковцями. За окремою інформацією, частка українців, які вирішили отримати статус біженців, доволі незначна, але їх кількість, вікові чи інші якісні показники на сьогодні невідомі. Третя схема, а саме – тимчасовий захист, стала своєрідною новацією для Європейського співтовариства, незважаючи на те, що базова Конвенція ООН про статус біженців була прийнята ще у 1951 р. Відтоді тимчасовий захист, як додаткова чи проміжна форма надання притулку особам, які цього потребують, застосовувалась різними країнами під час масштабних міграційних криз. Але тільки через півстоліття була прийнята Директива № 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р.¹, яка стосується тимчасового захисту й мінімальних стандартів надання допомоги в разі масового прибуття переміщених осіб, а також дієвих заходів для збалансування зусиль держав-членів у прийманні цих осіб та їх подальшому переселенні. Згідно з Рішенням Ради ЄС № 2022/382 від 04 березня 2022 р.², зазначену Директиву було застосовано вперше. Тимчасовий захист запроваджено для переміщених осіб з України. Потрібно зазначити, що статус тимчасового захисту відрізняється від статусу біженця, українці можуть обирати, яким із них скористатися.

За даними Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) понад 8 млн українських біженців знайшли прихисток у 34 країнах світу, включно з Європою, із них 4,8 млн зареєстровані за тимчасовими національними схемами захисту³. На малюнку 1 наве-

¹ Council Directive No 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055>

² Council Implementing Decision (EU) No 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive No 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32022D0382>

³ Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. UNHCR Regional Bureau for Europe. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>

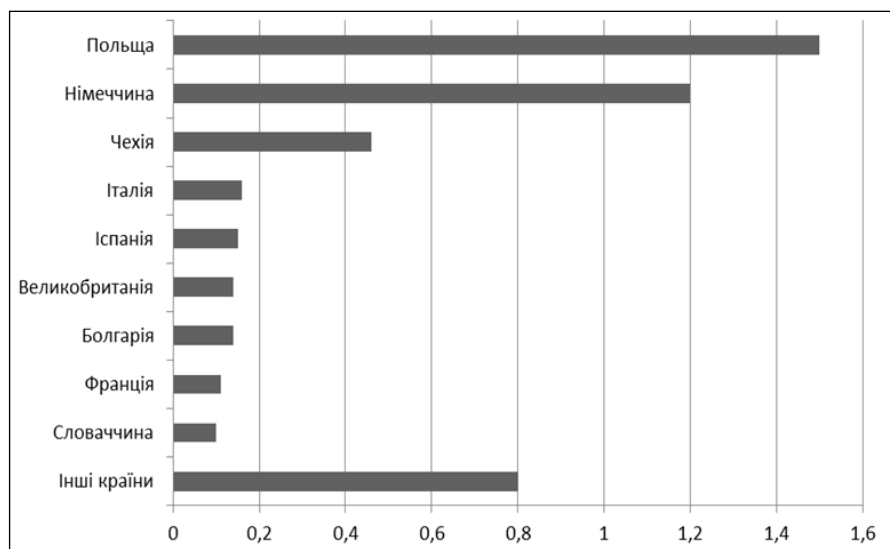
дено умовні профілі біженців і осіб, які отримали тимчасовий захист, та їхнє соціально-економічне становище. Зазначимо, що 90% біженців становлять жінки та діти, водночас 70% дорослих мають вищу освіту. Значна частина біженців уже отримали роботу та майже всі відправили своїх дітей до шкіл у приймаючих країнах.

Мал. 1. Профілі біженців та їхня соціально-економічна ситуація

Станом на кінець листопада 2022 р. найбільшу кількість осіб зі статусом тимчасового захисту зареєстровано в Польщі, Німеччині та Чехії¹ (мал. 2). Чехія є лідером серед приймаючих країн в Європі за кількістю мігрантів на душу населення.

¹ Курилюк Ю.Б., Родінова Н.Л., Овчар П.А. (2022). Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. *Економіка та суспільство*. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34>

Мал. 2. Кількість українських біженців із статусом тимчасового захисту в країнах Європи (млн осіб)

На нашу думку, більшість українців обирали країну тимчасового захисту у Східній Європі, усвідомлюючи певну спільну історико-культурну спадщину, етнічну спорідненість. Показовими з цієї точки зору є Польща та Чехія.

Феномен соціальної адаптації вимушених мігрантів з України в країнах Східної Європи базується на спорідненості етнічних коренів. Насамперед ця спорідненість полягає у схожості мов, які належать до спільної (балто-слов'янської) мовної групи та потребують менших зусиль для вивчення порівняно з мовами Західної та/або Південної Європи. Спорідненість проявляється і в соціально-поведінкових аспектах життя, доводячи, що повсякденні ціннісні орієнтири поляків, чехів та українців мають багато спільного. До того ж, переважна більшість українців вважають себе європейцями та підтримують вступ України до ЄС та НАТО¹.

Незважаючи на, здавалось би, серйозну різницю в конфесійних практиках між Україною, Польщею та Чехією, для самих українців не

¹ Кожен другий українець вважає себе європейцем – нове опитування / Профспілка працівників освіти і науки України. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10141-kozhen-drugyi-ukraintec-vvazhaie-sebe-ievropeicem-nove-opytuvannia.html>

існує виразних бар'єрів, які б обмежували чи унеможливлювали міграцію. На нашу думку, сформований в українців за роки незалежності конфесійний плюралізм майже нейтралізував існуючу різницю належності до певної конфесії в межах одного релігійного напрямку. Саме тому для наших співвітчизників конфесійне різноманіття європейського суспільства не є перешкодою при виборі тієї чи іншої країни перебування. Позитивні перспективи швидкої соціальної адаптації в країнах Східної Європи також підтверджуються значним досвідом заробітчанства українців, особливо в Польщі. Значні та привабливі стипендіальні програми Чехії стали визначальним чинником ухвалення рішення про міграцію саме туди для численних випускників шкіл, студентів та їхніх батьків.

Аналіз моделей та механізмів регулювання тимчасового захисту вимушених мігрантів з України в Польщі та Чехії свідчить про їх подібність. Тимчасовий захист для громадян України – це не статус біженця. Можна в будь-який час відвідати Україну або й зовсім повернутися назад. Обидві країни врегулювали питання тимчасового захисту українських громадян, які в'їхали до 24 лютого 2022 р., а також установили особливий режим сприяння українським громадянам, які змушені були шукати прихистку в їхній країні без закордонного паспорта або з паспортом, термін дії якого закінчується. Отримавши тимчасовий захист у Польщі або Чехії, українські громадяни мають право жити, легально працювати та одержувати соціальну підтримку, зокрема безкоштовні житло, їжу, медичне обслуговування (лікування), проїзд потягом та громадським транспортом, а також гуманітарну, фінансову та соціальну допомогу. Українські діти безкоштовно навчаються в школах, дитсадках та ліцеях. В обох країнах створено мережу офіційних центрів допомоги українцям. Забезпечено україномовні ресурси допомоги та консультацій, організовано курси з вивчення польської/чеської мов.

Цікавою та корисною для соціальної адаптації, на нашу думку, є впроваджена практика роботи в багатьох недержавних організаціях, які допомагають мігрантам, міжкультурних працівників. Це не просто перекладачі? а люди, які можуть допомогти розібратися в різних законах, документах, інституціях, сходити разом з українським мігрантом у різні офіційні установи, школи тощо. Їхні послуги безкоштовні, але потребують завчасного узгодження.

Окремо, на нашу думку, доцільно окреслити деякі особливі освітні аспекти чеської системи адаптації вимушених мігрантів. Наприклад, якщо учень або група учнів середньої школи недостатньо або зовсім не володіють чеською мовою, кожна школа розв'язує це питання по-своєму. Є визначені школи для дітей-іноземців, є окремі класи. Інші школи, навпаки, намагаються інтегрувати дітей, рідною мовою яких не є чеська. Школи мають право запросити асистента, який допомагатиме учням-іноземцям порозумітися з учителями та чеськими учнями.

Війна в Україні викликала величезну хвилю солідарності в чеських університетах. Міністерство освіти Чехії для навчання в чеських вишах новоприбулих українських студентів виділило 150 млн крон. Допомогу можуть отримати як ті, хто вступить на повне навчання, так і ті, хто приїде на короткострокову навчальну програму. Останні мають право на стипендію в 15 тис. крон на місяць. Університети також пропонують додаткові можливості проживання в гуртожитках. Створено кризові телефонні лінії та чати для психологічної допомоги, які ведуть студенти психологічних інститутів. Студенти з мовними навичками займаються перекладами для українських біженців. Ще однією особливістю є те, що в Чехії українські дипломи, випущені в період з 6 червня 1972 р. до 27 лютого 2000 р., підпадають під «Протокол про еквівалентність освіти, наукових звань та титулів, виданих або наданих у Чехословацькій Соціалістичній Республіці та Союзі Радянських Соціалістичних Республік» (підписаний 6 червня 1972 р. у Празі). Дипломи того періоду за цим Протоколом визнаються автоматично, без нострифікаційного провадження, еквівалентними дипломам, виданим у Чехії, а це створює практичні передумови для належного працевлаштування українських мігрантів, а також долучення науковців до роботи в наукових установах Чехії.

Механізми соціальної адаптації вимушених мігрантів, зокрема тих осіб, що перебувають під тимчасовим захистом, ретельно розроблені та своєчасно прийняті приймаючою стороною, допомагають найефективніше розв'язувати складну сукупність об'єктивних соціальних проблем, з якими сьогодні стикаються як українці, так і поляки й чехи. На нашу думку, ми маємо таку ситуацію, коли окреслене коло соціальних проблем має однакову важливість для обох сторін, і їх ефективне та своєчасне подолання сприяє взаємному соціальному зближенню.

IV. ВИСНОВКИ

Сучасне українське суспільство здебільшого має чітку європейську орієнтацію. Показники самоідентифікації та вектора розвитку однозначно підтверджують прагнення жителів України до асиміляції з Європейським співтовариством. Такі європрагнення України та українців можливо вважати наріжним каменем феномену соціальної адаптації вимушених мігрантів з України в країнах Європи. Вибір більшістю українців своїм місцем прихистку країн Східної Європи, зокрема Польщі та Чехії, базується на спорідненості етнічних коренів, історико-культурної спадщини, попередніх багатих взаємозв'язках та досвіді соціально-економічної взаємодії.

Упроваджене в Польщі та Чехії, інших країнах ЄС регулювання тимчасового захисту вимушених мігрантів, моделі й механізми соціальної адаптації українців, які отримали такий статус, свідчать про системність та ефективність таких заходів. Підтвердженням цього може слугувати той факт, що більше третини українських мігрантів, незважаючи на окремі соціально-побутові та адаптаційні проблеми, бажають залишитися в країнах Євросоюзу¹.

Водночас такий показник бажаючих не повертатись в Україну поглиблює іншу проблему. Масштаби міграції українського населення є катастрофічними. За грубими підрахунками, загальна кількість вимушених переселенців усередині країни та біженців за кордон може сягати 30–40% населення України. Варто зазначити, що закордонна міграція зазвичай має тимчасовий характер і за статистикою не більше 10 % тимчасових мігрантів залишаються в країні перебування на постійній основі. Проте стосовно українських мігрантів ситуація інша: тільки 12% громадян, які отримали захист у країнах – членах ЄС, мають намір повернутися додому протягом найближчих трьох місяців. Об'єктивна невизначеність щодо тривалості війни та загроза можливого заморожування конфлікту можуть призвести до намагань більшості мігрантів не повертатися в Україну, що підвищує ризики значного відтоку людського, у тому числі й інтелектуального капіталу.

У таких умовах на порядку денному подальших наукових розвідок можуть стати напрями щодо створення сприятливих умов для

¹ Осадча Я. (2023). Понад третина переселенців з України планують залишитися у країнах ЄС – опитування. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/05/16/254309/>

повернення громадян з-за кордону, підвищення зацікавленості в підтриманні контактів тимчасових мігрантів з Україною, вивчення їхнього внеску в безпеку та повоєнне відновлення. Особливої актуальності набувають дослідження застосовності кращого досвіду соціальної адаптації мігрантів, насамперед щодо працевлаштування, навчання та освіти в процесах їхньої зворотної адаптації в Україні та відновлення трудових національних ресурсів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Кожен другий українець вважає себе європейцем – нове опитування / Профспілка працівників освіти і науки України. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10141-kozhen-drugyi-ukraïniec-vvazhaie-sebe-ievropeïcem-nove-opytuvannia.html>
2. Курилюк Ю.Б., Родінова Н.Л., Овчар П.А. (2022). Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. *Економіка та суспільство*. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34>
3. Лібанова Е.М. (2018). Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. № 2(33). С. 11–26. URL: <https://dse.org.ua/arhive/33/1.pdf>
4. Михайлов Д. (2023). Скільки українців, які поїхали з країни через війну, планують повертатися – опитування. URL: <https://suspilne.media/386273-skilki-ukraïnciv-aki-poïhali-z-kraïni-cerez-vïynu-planuut-povertatisa-dodomu-opituvanna/>
5. Осадча Я. (2023). Понад третина переселенців з України планують залишитися у країнах ЄС – опитування. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/05/16/254309/>
6. Armitage R. (2022). War in Ukraine and the inverse care law. *The Lancet Regional Health – Europe*. Vol. 17. Art. 100401. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lanep.2022.100401>
7. Council Directive No 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055>
8. Council Implementing Decision (EU) No 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive No 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32022D0382>
9. George J., Adelaja A. (2022). Armed conflicts, forced displacement and food security in host communities. *World Development*. Vol. 158. Art. 105991. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105991>
10. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>
11. Petakh P., Kamyshnyi A. (2023). Risks of outbreaks: The health concerns of internally displaced persons in Transcarpathia, Ukraine. *New Microbes and New Infections*. Vol. 52. Art. 101106. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nmni.2023.101106>
12. Roitblat Y. et al. (2022). Immediate physical needs of refugees during the Ukrainian armed conflict of 2022. *Health Policy*. Vol. 126(12). pp. 1303–1309. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2022.10.008>
13. Salihu D. et al. (2022). Anxiety, depression and stress among internally displaced persons and host community in an armed conflict region: A comparative study.

- Psychiatry Research*. Vol. 315. Art. 114700. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.114700>
14. Varyvoda Y. et al. (2022). Ukraine's most vulnerable need healthcare: Priorities during the armed conflict. *Public Health in Practice*. Vol. 4. Art. 100296. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.puhip.2022.100296>
 15. Verme P., Schuettler K. (2021). The impact of forced displacement on host communities: A review of the empirical literature in economics. *Journal of Development Economics*. Vol. 150. Art. 102606. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2020.102606>
 16. Zhou Y., Grossman G., Ge S. (2023). Inclusive refugee-hosting can improve local development and prevent public backlash. *World Development*. Vol. 166. Art. 106203. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106203>

REFERENCES

1. Armitage R. (2022). War in Ukraine and the inverse care law. *The Lancet Regional Health – Europe*. Vol. 17. Art. 100401. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lanep.2022.100401>
2. Council Directive No 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055>
3. Council Implementing Decision (EU) No 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive No 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32022D0382>
4. Every second Ukrainian considers himself a European – a new survey / Trade Union of Education and Science Workers of Ukraine. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10141-kozhen-drugyi-ukrainec-vvazhaie-sebe-ievropeicem-nove-opytuvannia.html> [in Ukrainian]
5. George J., Adelaja A. (2022). Armed conflicts, forced displacement and food security in host communities. *World Development*. Vol. 158. Art. 105991. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105991>
6. Kuryliuk Y.B., Rodinova N.L., Ovchar P.A. (2022). Problemy ta perspektyvy mihratsiyanoi polityky ES [Problems and prospects of EU migration policy]. *Economy and society*. No 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34> [in Ukrainian]
7. Libanova E.M. (2018). Zovnishnya trudova mihratsiya ukrayintsv: mashtaby, prychyny, naslidky [External labor migration of Ukrainians: scope, causes, consequences]. *Demography and social economy*. No 2(33). pp. 11–26. URL: <https://dse.org.ua/archive/33/1.pdf> [in Ukrainian]
8. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>
9. Myhailov D. (2023). Skil'ky ukrayintsv, yaki poyikhaly z krayiny cherez viynu, planuyut' povertatysya – opytuvannya [How many Ukrainians who left the country because of the war plan to return – survey]. URL: <https://suspilne.media/386273-skilki-ukrainciv-aki-poihali-z-kraini-cerez-vijnu-planuut-povertatysa-dodomu-opytuvannya/> [in Ukrainian]
10. Osadcha Y. (2023). Ponad tretyna pereselentsiv z Ukrayiny planuyut' zalyshytysya u krayinakh YES – opytuvannya [More than a third of immigrants from Ukraine plan to stay in EU countries – survey]. *Ukrainian Pravda. Life*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/05/16/254309/> [in Ukrainian]
11. Petakh P., Kamyshnyi A. (2023). Risks of outbreaks: The health concerns of internally displaced persons in Transcarpathia, Ukraine. *New Microbes and New Infections*.

- Vol. 52. Art. 101106. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nmni.2023.101106>
12. Roitblat Y. et al. (2022). Immediate physical needs of refugees during the Ukrainian armed conflict of 2022. *Health Policy*. Vol. 126(12). pp. 1303–1309. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2022.10.008>
 13. Salihu D. et al. (2022). Anxiety, depression and stress among internally displaced persons and host community in an armed conflict region: A comparative study. *Psychiatry Research*. Vol. 315. Art. 114700. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.114700>
 14. Varyvoda Y. et al. (2022). Ukraine's most vulnerable need healthcare: Priorities during the armed conflict. *Public Health in Practice*. Vol. 4. Art. 100296. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.puhip.2022.100296>
 15. Verme P., Schuettler K. (2021). The impact of forced displacement on host communities: A review of the empirical literature in economics. *Journal of Development Economics*. Vol. 150. Art. 102606. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2020.102606>
 16. Zhou Y., Grossman G., Ge S. (2023). Inclusive refugee-hosting can improve local development and prevent public backlash. *World Development*. Vol. 166. Art. 106203. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106203>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МІГРАЦІЙНЕ ШАХРАЙСТВО: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

CRIMINAL LIABILITY FOR MIGRATION FRAUD: NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW

***Ольга Кришевич¹, **Інна Рощина²**

**Національна академія внутрішніх справ (пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035)*

***Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (вул. Юрія Іллєнка, 81, м. Київ, 04119)*

***Olha Kryshevych, **Inna Roschyna**

**National Academy of Internal Affairs (1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)*

***Vadym Hetman Kyiv National University of Economics (Yuriya Illenka St., 81, Kyiv, Ukraine, 04119)*

Отримано: 14.03.2023. Затверджено: 10.05.2023

АНОТАЦІЯ

Однією з ключових засад вітчизняної зовнішньої політики є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі. З цією метою влада в нашій країні ратифікувала міжнародні договори й приймала низку законів, які як і у довоєнний період, так і під час військового стану суттєво знижують рівень правопорушень у сфері торгівлі людьми, оскільки з початку війни за кордоном опинилися мільйони українців та разом із тимчасовим захистом біженці отримали доступ до ринку праці в європейських країнах. На сучасному етапі державотворення міграція стала елементом переміщення людей у багатьох країнах світу, оскільки міграційна політика в європейських країнах є важливим чинником забезпечення національної безпеки держав Європейського союзу і міграційні процеси потребують постійного і належного контролю з боку органів державної влади. В умовах зміцнення в Україні як демократичній, соціальній, правовій державі інститутів громадянського суспільства важливого значення набуває дослідження проблематики законодавчого забезпечення в ній прав і свобод людини і громадянина, серед яких особливе місце займає право на свободу пересування.

¹ кандидат юридичних наук, професор; orcid 0000-0001-6136-8106; e-mail: olga_772008@ukr.net

² кандидат юридичних наук, доцент; orcid 0000-0002-3765-2091; e-mail: iar1967@ukr.net

І питанням номер один є неврегульована міграція, яка полягає у виборі між безпекою та примарним заробітком. Трудова міграція є швидким і популярним способом заробити значну суму грошей, але ця легкодоступність заробітку має й інший бік – шахрайство, яке, є дуже розповсюдженим явищем на ринку трудової міграції та починається воно від пропозицій нелегального працевлаштування за кордоном, а закінчується іноді справжнім трудовим рабством. Виникають проблемні ситуації замовчування випадків дискримінації за кордоном, оскільки пов'язана з недостатньою поінформованістю наших співвітчизників щодо своїх прав і механізмів їх захисту, оскільки опиняючись у таких ситуаціях, люди не знають, куди звертатися по допомогу або страх втратити роботу, адже більшість є саме трудовими мігрантами і розповсюдження з боку роботодавців негативної інформації про них може привести до втрати роботи. Можна окреслити декілька груп ризиків відносно осіб, які потенційно більш схильні до потрапляння у шахрайські схеми. По-перше, особи, які погоджуються на нелегальний виїзд для роботи за кордоном, оскільки спрацьовує обіцянка вищої заробітної плати, адже роботодавець не сплачує податки за працівника.

Ключові слова: міграція; шахрайство; кримінальна відповідальність; обман; зловживання довірою; схеми обману при працевлаштуванні.

ABSTRACT

One of the key principles of the national foreign policy is to ensure Ukraine's integration into the European political, economic, and legal space with the aim of gaining membership in the European Union. For this purpose, the authorities in our country ratified international treaties and adopted a number of laws, which, both in the pre-war period and during martial law, significantly reduced the level of offenses in the field of human trafficking, since millions of Ukrainians have been abroad since the beginning of the war, and together with the temporary protection, refugees gained access to the labor market in European countries. At the current stage of state formation, migration has become an element of the movement of people in many countries of the world, since migration policy in European countries is an important factor in ensuring the national security of the states of the European Union and migration processes require constant and proper control by state authorities. In the context of the strengthening of civil society institutions in Ukraine as a democratic, social, legal state, the study of the issues of legislative protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine, among which the right to freedom of movement occupies a special place. And the number one issue is irregular migration, which is a choice between security and ghostly earnings. Labor migration is a quick and popular way to earn a significant amount of money, but this easy availability of earnings has another side - fraud, which is a very widespread phenomenon in the labor migration market and it starts with offers of illegal employment abroad, and sometimes ends with real labor slavery. There are problematic situations of silencing cases of discrimination abroad, because it is connected with insufficient awareness of our compatriots about their rights and the mechanisms for their protection, because when they find themselves in such situations, people do not know where to turn for help or are afraid of losing their jobs, because most of them are labor-related by migrants and spreading negative information about them by employers can lead to job loss. It is possible to outline several groups of risks regarding persons who are potentially more prone to falling into fraudulent schemes. First, people who agree to leave illegally to work abroad because the promise of a higher salary works, because the employer does not pay taxes for the employee.

Key words: migration; fraud; criminal liability; deception; breach of trust; employment fraud schemes.

I. ВСТУП

В умовах зміцнення в Україні як демократичній, соціальній, правовій державі інститутів громадянського суспільства важливого значення набуває дослідження проблематики законодавчого забезпечення в ній прав і свобод людини і громадянина, серед яких особливе місце займає право на свободу пересування. Міграція є добровільною, можна виокремити такі її різновиди: добровільна – коли рішення про міграцію приймає сам мігрант; примусова – виселення або вигнання, тобто ситуація, коли мігрант позбавлений права вибору, а до переміщення його примушує вища влада; вимушену, тобто зміну місця проживання на певний час або назавжди усупереч бажанням людей, до якої спонукають стихійні лиха, війни, переслідування, але залишається право мінімального вибору, наприклад, вибору часу чи напрямку міграції¹. Вимушених мігрантів часто називають біженцями, проте біженцем стає не кожен вимушений мігрант після приїзду до країни переселення. Можна назвати три типи вимушених мігрантів: особи, що шукають притулку – претенденти на отримання статусу біженця, тобто громадяни інших держав або особи без громадянства, які, будучи вимушеними переселитися з місця свого постійного проживання, подали прохання про отримання статусу біженця в країні імміграції, але ще не отримали його; особи, що мають тимчасовий статус біженця – громадяни інших держав або особи без громадянства, яким державні органи країни імміграції надали тимчасовий захист і права на певний період, ідентичні правам біженців, та власне біженці – громадяни інших держав або особи без громадянства, які змушені були мігрувати з причин, досить вагомих для державних органів країни в'їзду, аби надати їм необхідний захист і право проживання і працевлаштування на необмежений термін, що й передбачає статус біженця. За правовим статусом міграції поділяють на легальні, нелегальні та напівлегальні². Легальні міграції – це перетин міжнародних кордонів на законних підставах, тобто за наявності в'їзної візи на певний термін або, при перебуванні в іншій країні, продовження терміну її дії, а нелегальний в'їзд, так і легальний в'їзд, але нелегальне перебування після закінчення терміну дії візи. Мігрантів варто

¹ Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text>

² МОМ (2015). Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ: БЛАНК-ПРЕС. 100 с.

поділити на дві категорії: нелегальними мігрантами є люди, що в'їжджають та залишаються у країні, не маючи офіційного дозволу країни в'їзду; а напівлегальні мігранти – це люди, що в'їжджають до якоїсь країни на законних підставах, за візою, але з різних обставин відмовляються покидати цю країну і залишаються в ній після завершення терміну, обумовленого в'їзною візою, або прибувають до якоїсь країни легально, а згодом влаштовуються на роботу, маючи при цьому туристичну візу. Категорія «нелегальні мігранти» охоплює різні категорії людей, серед яких: іноземці, що приїжджають в країну або знаходяться на території без документів, що засвідчують особу, або з підробленими документами; мігранти, які незаконно перетинають кордон держави, ті, чи право на в'їзд є сфабрикованими; іноземні громадяни, які перебувають на території держави з простроченою візою, іноземні студенти, які не покинули країну після закінчення терміну навчання, робочі з простроченими трудовими договорами; діти, народжені іноземними громадянами на території держави. Але не всі розбираються в нюансах такого працевлаштування, наражаючи себе на небезпеку потрапляння до рук шахраїв, тому проблема шахрайства у питаннях працевлаштування не нова для України. Для кваліфікації вчиненого як шахрайства не має значення рівень витонченості обману, ступінь обачності або, навпаки, легковажності потерпілого. Головне, щоб у конкретній ситуації потерпілий не усвідомлював факт застосування щодо нього обману (зловживання довірою), оскільки, обман – це приховування певних відомостей або повідомлення потерпілому неправдивих відомостей, що має своєю ціллю введення потерпілого в оману, а зловживання довірою – недобросовісне використання довіри з боку потерпілого. Шахрайство стосується широкого кола схем допомоги іноземним громадянам щодо отримання тимчасового дозволу на роботу, а також постійне проживання чи пропонують «заповнення» заяв роботодавців для успішного найму тимчасових іноземних працівників.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Стаття написана на основі вивчення вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, нормативно-правових актів щодо висвітлення змін міграційної політики в країні та етапів формування системи управління міграційними процесами в державі. Крім того, окреслені напрями подальшого удосконалення міграційної політики України, що стосуються сфери міграційного шахрайства, у тому числі шляхом

вдосконалення чинного законодавства щодо протидії міграційного шахрайства та вже зроблених практичних шляхів для вирішення цієї проблеми. Для досягнення цієї мети застосовані порівняльний, системний, структурно-функціональний та інші загальнонаукові методи пізнання.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трудова міграція є швидким і популярним способом заробити значну суму грошей, але ця легкодоступність заробітку має й інший бік – шахрайство, яке, є дуже розповсюдженим явищем на ринку трудової міграції та починається воно від пропозицій нелегального працевлаштування за кордоном, а закінчується іноді справжнім трудовим рабством. Хоча відбулося значне спрощення процедур офіційного працевлаштування, але все більше людей виїжджають без відповідних документів, тим самим порушуючи законодавство країни призначення і свідомо погоджуються на нелегальний виїзд для роботи за кордоном. Для кваліфікації вчиненого як шахрайства не має значення рівень витонченості обману, ступінь обачності або, навпаки, легковажності потерпілого. Необхідно, щоб у конкретній ситуації потерпілий не усвідомлював факт застосування щодо нього обману (зловживання довірою), оскільки, обман – це приховування певних відомостей або повідомлення потерпілому неправдивих відомостей, що має своєю ціллю введення потерпілого в оману, а зловживання довірою – недобросовісне використання довіри з боку потерпілого¹. Згідно з абз. 2 п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10², *обман* – це введення в оману потерпілого способом повідомлення йому неправдивих відомостей або приховування певних обставин з метою викликати впевненість про вигідність чи обов'язковість вчинюваних дій, а *зловживання довірою* – це несумлінне, недобросовісне використання довірою потерпілого. Варто уточнити, що при обмані відбувається повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування, замовчування інформації

¹ Джужа О.М., Савченко А.В., Черней В.В. (ред.). (2018). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер. 1104 с.

² Про судову практику в справах про злочини противласності.-Постанова №10 Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

про факти, повідомлення про які було обов'язковим, що вводить потерпілого в оману чи отримує плату за роботу, виконувати яку не має наміру, чи кошти на придбання речі (майна), якщо взятого на себе зобов'язання не має наміру виконувати або замовчує про обставини, які для цього випадку є істотними і обов'язковими, крім того використовує підроблені документи. Також обман щодо своїх особистих якостей або якостей інших осіб (місце роботи, службове становище, ділові та особисті зв'язки); обман з приводу різноманітних дій та подій; обман у намірах (обманна обіцянка); обман щодо наявності, відсутності або чинності певного нормативного акта. Шахрайський обман може виявлятися в усній чи письмовій формі або у формі конклюдентних дій, стосуватися фактів і обставин щодо винного, різних предметів і явищ. Важливою обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна. При цьому зловживання довірою є другорядним щодо обману, але не втрачає свого самостійного значення як спосіб при шахрайстві. Традиційною особливістю шахрайства (ст. 190 КК України) вважається те, що воля потерпілого сфальсифікована обманом чи зловживанням довірою, при цьому потерпілий переконаний у тому, що вчиняє дії за власною волею, у своїх інтересах або принаймні не на шкоду цим інтересам. Для кваліфікації скоєного як шахрайства не має значення рівень витонченості обману, ступінь обачності або, навпаки, легковажності потерпілого. Важливо лише, щоб у конкретній ситуації він не усвідомлював факту застосування щодо нього обману (зловживання довірою), щоб обманні дії винного були ефективними. Таким чином, обов'язковою ознакою шахрайства є добровільність передачі майна чи права на нього; щоправда, така добровільність має умовний (уявний) характер, адже насправді дії зазначених осіб щодо передачі майна чи права на нього обумовлені тим, що вони введені в оману. Таким чином, В абз. 2 п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності»¹ роз'яснюється, що обман чи зловживання довірою при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності, хоча цим і користуються шахраї, які виступають під виглядом

¹ Про судову практику в справах про злочини противласності.-Постанова №10 Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

компаній з міжнародного працевлаштування, а насправді, збирають з громадян гроші за працевлаштування і нікуди їх не відправляють на роботу. Процес шахрайства полягає в тому, що з шукачів роботи беруться гроші за майбутнє працевлаштування, а потім компанія – посередник просто зникає. Шахрайство стосується широкого кола схем допомоги іноземним громадянам щодо отримання тимчасового дозволу на роботу, а також постійне проживання чи пропонують «заповнення» заяв роботодавців для успішного найму тимчасових іноземних працівників.

Схеми обману при працевлаштуванні умовно діляться на групи: перша, випадки коли людина, що шукає роботу і не розуміє, що її можуть обманути, до другої – коли людина свідомо погоджується на сумнівні ризиковані пропозиції працевлаштування як результат стає жертвою обману¹. Отже, розкриємо основні найпоширеніші міграційні шахрайські схеми².

Обіцяні інформаційно-консульські послуги, коли особа підписує угоду з фірмою-посередником, хоча до зобов'язань фірми входить лише надання інформаційно-консульських послуг (допомога в оформленні візи, заповненні анкети для співбесіди в посольстві), а посольство відмовляє у відкритті візи, оскільки компанії роботодавця не існує, фірма-посередник заявляє про виконання своїх зобов'язань, обумовлених в угоді.

Міфічне оформлення віз, коли для оформлення робочої візи необхідно особисто подати документи та пройти співбесіду, оскільки шахраї пропонують оформити зазначену візу самостійно, а повертають паспорт із фальшивою візою або з відмовою у відкритті візи. Тому особі необхідно попередньо уточнити в консульському відділі відповідної країни, чи може посередник на підставі наданого доручення відкрити особі робочу візу. Іноді шахраї пропонують відкрити спочатку туристичну шенгенську візу, а робочу візу обіцяють зробити в країні призначення, але ця схема не спрацює, оскільки мета поїздки має відповідати типу візи.

Фіктивний чек, коли особа сплачує гроші фірмі-посереднику за

¹ Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: матер. І Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці, 2020. 236 с.

² Dustmann C., Vasiljeva K., Damm A.P. (2016). Refugee migration and electoral outcomes. *CReAM: Discussion Paper Series*. No 19/16. URL: www.cream-migration.org/publ_uploads/CDP_19_16.pdf

надання послуг при працевлаштуванні, а отримує чек неіснуючої фірми, тому підстав для повернення коштів за неналежне виконання зобов'язань при наданні посередницьких послуг немає. Щоб не стати жертвою шахрайських схем необхідно попросити фірму-посередника надати їх ліцензію й перевірити її справжність, зателефонувавши до Міністерства соціальної політики або уточнити інформацію на їх сайті. Крім того, необхідно адекватно оцінювати пропозицію, проаналізувати середній рівень оплати праці, не платити роботодавцеві за будь-які послуги та укласти письмову угоду з останнім і тільки після цього підписати один контракт із фірмою-посередником і другий – з роботодавцем, у контрактах повинна бути зазначена інформація про працевлаштування обумовлені й чітко прописані всі умови: посада, умови роботи, оплата праці, відпустки, лікарняні і підписувати документи необхідно, якщо людина переконана, що повністю розуміє мову контракту і приступати до виконання робіт тільки після підписання договору.

Обман щодо оголошення про роботу (розміщення в інтернеті вакансій з привабливим описом і обіцянками перспективної роботи і зарплати, але не висувають надмірних вимог до кандидатів, при цьому використовуючи назву відомої міжнародної компанії і це переконує кандидата відправити заявку на роботу, а через деякий час він отримує e-mail, де повідомляють, що його «кандидатура ідеальна», але для прийому на роботу треба заповнити анкету з датою народження, адресою проживання, номером рахунку і надіслати двосторонній скан своєї ID-картки). Необхідно звернути увагу, що негальне працевлаштування іноземців у більшості країн неможливе без дозволу на роботу й належної візи, оскільки роботодавець оформляє дозвіл на роботу й направляє інформацію про дозвіл безпосередньо в консульство в Україні або майбутньому працівникові. Оскільки дозвіл є головною підставою для видачі робочої візи, а робоча віза – це завжди вид довгострокової національної візи, навіть якщо особа подає заяву на візу в одну з країн Шенгенської зони і необхідно пам'ятати, що шенгенська віза не має нічого спільного із цим. Багато шахраїв з візами для мігрантів домінують, оскільки більшість із них прибувають за туристичними візами (влаштовуються на сезонну роботу), а потім подають заяву на отримання захисної або гуманітарної візи, щоб продовжити своє перебування. І головне, візи ніколи

не надсилатимуть електронною поштою, а можуть видавати тільки вищі комісії, консульства, посольства та імміграційні офіцери і плата за обробку є однаковою у всьому світі й уряд ніколи не попросить вас внести гроші на будь-який особистий банківський рахунок та служба з питань віз та імміграції не зв'язується із потенційними заявниками на отримання робочої візи. Також, служба з питань віз та імміграції не співпрацює із потенційними роботодавцями з метою сприяння отриманню дозволу на роботу (work permit) або для здійснення візової підтримки заяв від кандидатів на заміщення вакантних посад. Щоб уникнути шахрайства необхідно перевіряти інформацію про компанію: строк дії компанії на ринку; чи є компанія в соцмережах, чи має сайт, які про неї відгуки та яка інформація про компанію в медіа; чи є всі необхідні ліцензії у компанії на території країни; чи легко знайти інформацію про власників і ключових працівників компанії.

Шахрайство з документами відбувається при наданні змінених або підроблених документів, які включають: візи; паспорти та інші проїзні документи; поліцейські посвідчення; дипломи та дипломи, або документи про навчання; свідоцтва про народження; смерть; шлюб; поліцейські посвідчення; підготовка документів для підтвердження більшого досвіду роботи, ніж у заявника насправді, оскільки через фальшиві документи можна було отримати більше «балів» за різного роду заявки на постійне проживання. Надання неправдивої інформації чи підроблених документів до Управління імміграції, біженців та громадянства в іноземній державі розцінюється як «неправдива інформація», тому викривлення фактів у заяві або під час співбесіди з офіцером консульства є шахрайством.

Робота без оформлення трудового договору, оскільки ставки заробітної оплати вищі за ринкові, але при цьому не оформлюють легально документи, найчастіше виступають погані умови роботи та проживання. Необхідно обов'язково підписати трудовий договір, має бути зазначена інформація про працевлаштування – посада, зарплата, умови роботи. Приступати до праці варто тільки після підписання договору.

Таким чином можна виокремити, що ст. 190 КК України є універсальною нормою (оскільки саме на волю та свідомість потерпілого здійснюється протизаконний вплив у формі обману або зловживання довірою), яка охоплює будь-які види шахрайства, хоча законодавець

деяких країн, рухаючись шляхом конструювання казуїстичних кримінально-правових заборон, виокремлює різновиди шахрайства у певних сферах. Крім того, ст. 190 КК України не вимагає, щоб особа, яка вводиться в оману при вчиненні шахрайства, і потерпілий від цього злочину (тобто той, кому заподіюється майнова шкода) збігались. Якщо обман чи зловживання довірою при шахрайстві полягають у вчиненні іншого кримінального правопорушення, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 190 КК України і статтею, що передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення. Також у випадках підроблення документів, що надають можливість отримати дозвіл як для виїзду за кордон, так і для працевлаштування за кордоном шляхом обману трудових мігрантів, кваліфікація таких дій здійснюється за сукупністю статей, передбачених ст.ст. 190, 332, 358 КК України¹.

IV. ВИСНОВКИ

Проблема шахрайства у трудовій міграції не є непоборною та необхідно впроваджуватиме міжнародні стандарти працевлаштування, регламентуватиме процедуру підбору вакансії та забезпечуватиме належний супровід кожному трудовому мігрантові з України, крім того необхідно законодавчо заборонити компаніям – посередникам брати гроші зі здобувачів роботи (сплачувати гроші компанії – посереднику за вакансію) та встановити штрафи за порушення цієї норми і головне необхідно, щоб посередники отримували гроші за свою роботу від роботодавців, які замовляють їхні послуги, тобто безкоштовність працевлаштування. Ввести кримінальну відповідальність за порушення компаніями, що працюють у сфері міжнародного працевлаштування, заборони на стягнення з громадян будь-яких гонорарів, комісійних та інших винагород за посередництво у працевлаштуванні в Україні або за кордоном і запровадити «повідомну ліцензію», коли компанія – посередник у міжнародному працевлаштуванні сама повідомляє державу, що вона хоче займатися цим видом діяльності і орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції вносить цю компанію до реєстру та має право перевіряти її діяльність,

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

а ті компанії, що не повідомили державі про свою діяльність у сфері міжнародного працевлаштування, автоматично вважаються порушниками чинного законодавства. Щоб уникнути шахрайства при працевлаштуванні за кордоном, необхідно оцінювати пропозицію, проаналізувати середній рівень оплати праці, не платити роботодавцеві за будь-які послуги та укласти письмову угоду. Якщо особа планує перебувати в іншій країні понад три місяці, то бажано зареєструватися в українському консульстві за кордоном, а для того щоб стати на консульський облік, слід особисто звернутися в установу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Джу́жа О.М., Савченко А.В., Черней В.В. (ред.). (2018). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер. 1104 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. МОМ (2015). Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ: БЛАНК-ПРЕС. 100 с.
4. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: матер. І Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці, 2020. 236 с.
5. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text>
6. Про судову практику в справах про злочини противласності.-Постанова №10 Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>
7. Dustmann C., Vasiljeva K., Damm A.P. (2016). Refugee migration and electoral outcomes. *CReAM: Discussion Paper Series*. No 19/16. URL: www.cream-migration.org/publ_uploads/CDP_19_16.pdf

REFERENCES

1. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04/05/2001 No 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian]
2. Dustmann C., Vasiljeva K., Damm A.P. (2016). Refugee migration and electoral outcomes. *CReAM: Discussion Paper Series*. No 19/16. URL: www.cream-migration.org/publ_uploads/CDP_19_16.pdf
3. Dzhuzha O.M., Savchenko A.V., Chernei V.V. (ed.). (2018). Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine. 2-nd ed., revision. and ad. Kyiv: Yurinkom Inter. 1104 p. [in Ukrainian]
4. IOM (2015). Mizhnarodna terminolohiya u sferi mihratsiï: ukrainsko-anhliiskii tлумачnyi slovnyk [International terminology in the field of migration: Ukrainian-English explanatory dictionary]. Kyiv: BLANK-PRESS. 100 p. [in Ukrainian]
5. Pravovi vyklyky suchasnosti: mizhnarodna mihratsiya v umovakh hlobalizatsiyi [Legal challenges of modern times: international migration in the conditions of globalization]: Mater. I International science and practice online conf. (Chernivtsi, October 23, 2020). 236 p. [in Ukrainian]

6. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochynty protyvlasnosti [On judicial practice in cases of crimes against property]. Resolution No 10 of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated 11/06/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> [in Ukrainian]
7. Pro zovnishnyu trudovu mihratsiyu [On external labor migration]: Law of Ukraine dated 11/05/2015 No 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text> [in Ukrainian]

ГЕНЕЗА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС ЩОДО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З УКРАЇНИ

GENESIS OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH EU COUNTRIES REGARDING DISPLACED PERSONS FROM UKRAINE

Володимир Васечко¹

*Національна академія внутрішніх справ
(пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035)*

Volodymyr Vasechko

*National Academy of Internal Affairs
(1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)*

Отримано: 25.03.2023. Затверджено: 27.04.2023

АНОТАЦІЯ

Проблеми правового регулювання вимушеної міграції та забезпечення реалізації прав осіб вимушено переміщених осіб завжди турбували міжнародне співтовариство. Особливої актуальності вони набули 24 лютого 2022 р., коли мільйони людей, рятуючи життя, вимушені були залишити територію України. Імплементативним рішенням Рада ЄС 04.03.2022 ввела в дію Директиву Ради ЄС № 2001/55/ЄС від 20.07.2001 про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у випадку масового припливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та вирішення наслідків щодо цього. У статті розглянуто становлення інституту тимчасового захисту та генези конституційно-правових основ співробітництва України з країнами Європейського Союзу щодо переміщених осіб з України. Підкреслено, що з метою удосконалення законодавства, що регулює співробітництво України з країнами-членами ЄС щодо правового статусу осіб з тимчасовим захистом в ЄС важливе значення має дослідження особливостей генези та становлення інституту тимчасового захисту на різних історичних етапах. На основі аналізу джерел права та нормативно-правові акти певного історичного періоду виокремлено три його основні напрями: перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні; другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок,

¹ ад'юнкт кафедри конституційного права та прав людини; orcid 0009-0006-4774-800X; e-mail: vasechko23@gmail.com

на європейському рівні; третій – формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. На основі аналізу нормативно-правових актів ЄС, зокрема Директиви Ради ЄС № 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у випадках масового припливу переміщених осіб та про заходи підтримки балансу у зусиллях держав-членів у зв'язку з прийомом та наслідками такого прийому від 20.07.2001 та Рішенням Ради ЄС 04.03.2022, а також законодавства держав-членів ЄС, досліджено особливості отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України у зв'язку з військовою агресією російської федерації.

Ключові слова: європейська система притулку; тимчасовий захист; права людини.

ABSTRACT

Problems of legal regulation of forced migration and ensuring the realization of the rights of forcibly displaced persons have always concerned the international community. They gained particular relevance on February 24, 2022, when millions of people, in order to save their lives, were forced to leave the territory of Ukraine. The implementation decision of the EU Council on March 4, 2022, put into effect Directive No 2001/55/EC of the EU Council of July 20, 2001, on minimum standards for giving temporary protection in case of a mass influx of displaced persons and measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. The purpose of this article is to explore the establishment of the temporary protection institution and the genesis of constitutional and legal foundations of cooperation between Ukraine and the European Union regarding displaced persons from Ukraine. It is emphasized that in order to improve legislation regulating Ukraine's cooperation with EU member states regarding the legal status of persons with temporary protection in the EU, it is important to study the peculiarities of the genesis and establishment of the temporary protection institution at different historical stages. Based on the analysis of legal sources and normative legal acts of a certain historical period, three main directions are distinguished: the first is the genesis of the international refugee and asylum system at the universal level; the second is the formation of the international refugee and asylum system at the European level; the third is the formation of legislation regarding Ukraine's cooperation with EU countries regarding displaced persons from Ukraine. Based on the analysis of EU normative legal acts, in particular Directive No 2001/55/EC of the EU Council on minimum standards for giving temporary protection in cases of mass influx of displaced persons and measures to support the balance of efforts of member states in connection with their reception and the consequences thereof, adopted on July 20, 2001, and the EU Council Decision of March 4, 2022, as well as the legislation of EU member states, the features of obtaining temporary protection by forcibly displaced persons from Ukraine due to the military aggression of the Russian Federation have been studied.

Key words: European asylum system; temporary protection; Human Rights.

I. ВСТУП

У сучасних трагічних умовах в суспільстві відбувається переосмислення раніше сформованих правових явищ та процесів, а також формування нових та вдосконалення діючих правових відносин. У зв'язку з цим важливе значення має співробітництва України з Європейського Союзу (ЄС) загалом, та щодо переміщених осіб,

зокрема. Директивою Ради ЄС № 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року передбачено мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у випадку масового припливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та вирішення наслідків щодо цього (далі – Директива Ради ЄС № 2001/55/ЄС)¹. Як бачимо, зазначена директива прийнята в 2001 р., але вперше введена в дію Імплементативним рішенням Ради ЄС № 2022/382/ЄС від 04.03.2022² як реакція-підтримки держав – членів ЄС вимушено переміщених осіб з України.

Вагомий внесок у наукове дослідження формування системи міжнародного захисту зробили зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема, М.Р. Аракелян, В.П. Босий, О.В. Буткевич, І.Г. Ковалішин, К.О. Нестеренко, О.Р. Поєдинок, П.М. Синявський, І.О. Сорока та ін. Окремі аспекти реалізації Директиви Ради ЄС № 2001/55/ЄС аналізуються у праці зарубіжних і українських вчених, зокрема, праці К.Б. Димова, М.В. Грушко, Олени Малиновської, Йоланта Яблонська-Бонса, В.В. Маньгори та інших.

Відтак, попри наявність значної кількості публікацій з питань становлення системи міжнародного захисту, наявність сучасних викликів зумовило потребу не лише реалізації положень Директиви Ради ЄС № 2001/55/ЄС, а й наукових напрацювань з даного питання.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою статті є дослідження становлення інституту тимчасового захисту та генези конституційно-правових основ співробітництва України з країнами – членами ЄС щодо переміщених осіб з України.

У ході проведеного дослідження використовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, авторської об'єктивності, системності, всебічності, наступності (спадкоємності), а також на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення,

¹ Council Directive No 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>

² Council Implementing Decision (EU) No 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive No 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382&from=EN>

класифікація, типологізація, ідеалізація (абстрагування)) та спеціальних (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, системний, структурно-функціональний) методів.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування законодавства щодо співробітництва України з країнами-членами ЄС з питань переміщених осіб з України відбувається на основі міжнародних нормативно-правових актів. Для об'єктивного розкриття та розуміння інституту тимчасового захисту в сучасних умовах важливе значення має вивчення історії його виникнення та особливості розмежування нормативно-правового закріплення статусу «біженця» і статусу «особи з тимчасовим захистом».

Аналіз юридичної наукової літератури та міжнародних нормативно-правових актів дозволяє виокремити три основні напрями формування інституту тимчасового захисту. Перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні. Другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні. Третій – формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України.

Погоджуємося з думкою вчених, що для сучасного розуміння інституту міжнародного захисту слід брати до уваги напрацювання початку ХХ століття¹. Загалом становлення системи міжнародного захисту на універсальному рівні розпочалося після Першої світової війни, розпаду Російської та Османської імперій, коли виникла необхідність регламентації питань, пов'язаних із наданням міжнародного захисту переміщеним особам. Як наслідок, у межах діяльності Ліги Націй було підписано кілька міжнародних договорів та скликано у 1921 р. Конференцію з питань біженців, за результатами якої 27 червня 1921 р. засновано посаду Верховного Комісара у справах російських біженців.

У цей період вперше почали використовувати термін «біженець». Першою угодою у цій сфері стала Угода про видачу посвідчень особи

¹ Босий В.П. (2021). Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект: дис. ... д.ю.н.: спец. 12.00.07. Київ, Дніпро. С. 58.

російським біженцям від 05 липня 1922 р. (далі – Угода 1922 р.)¹. Метою якої була видача посвідчень особи особам, що втекли з території Російської імперії. Посвідчення було одночасно проїзним документом, але в Угоді 1922 р. було положення про те, що при поверненні до країни, яка видала посвідчення, особі необхідно отримати дозвіл на в'їзд. Наступна Угода (План видачі посвідчень особи вірменським біженцям від 31 травня 1924 р.)² була аналогічна першій, лише давала нову групу осіб, кому необхідно видати посвідчення особи. Зазначені угоди не містили визначення поняття «біженець». 12 травня 1926 р. було прийнято Угоду про видачу посвідчень особи російським та вірменським біженцям³, що об'єднала попередні дві угоди та внесла до них зміни та доповнення. Варто зазначити, що Угодою 1926 р. вперше закріплено поняття «біженець» щодо певної групи осіб. Це не було визначення поняття в сучасному розуміння, а лише об'єднання під цим терміном двох груп біженців.

Угодою 1926 р. передбачалося створення оборотного фонду покриття витрат на переїзд і розселення біженців, і навіть державам рекомендувалося зробити спеціальні внески для покриття витрат на переїзд і розселення біженців. Більша частина документу була присвячена питанням упорядкування посвідчень особи біженців, схвалювалося вклеювання зворотних віз у ці посвідчення, а діти до п'ятнадцяти років включалися до посвідчення особи їх батьків. Слід зазначити, що Угода 1926 р. мала рекомендаційний характер.

Таким чином, вищезазначені угоди були першими спробами регламентації міжнародним співтовариством проблем біженців шляхом закріплення їх особливого статусу. Водночас залишалося неврегульованими дуже багато питань. З метою їх часткового вирішення в 1928 р. було укладено кілька угод, зокрема, Угода про правовий статус російських та вірменських біженців від 30 червня 1928 р., Угода про поширення на інші категорії деяких заходів, вжитих на користь російських і вірменських біженців від 30 червня 1928 р., Угода про

¹ Arrangement with respect to the issue of certificates of identity to Russian Refugees, July 5, 1922. URL: <http://www.refworld.org/docid/3dd8b4864.html>

² Plan for the issue of a certificate of identity to Armenian Refugees 31 May 1924. Submitted for the consideration of interested governments by Dr. Nansen, High Commissioner for Russian Refugees in execution of the Resolution of the Council of the League, adopted on September 28, 1923 League of Nations, Official Journal, No 7–10. pp. 969–970.

³ Arrangement relating to the Issue of Identity Certificates to Russian and Armenian Refugees. 12 May 1926. URL: <http://www.refworld.org/pdfid/3dd8b5802.pdf>

функції представників Ліги Націй, Верховного Комісара ООН у справах біженців від 30 червня 1928 р.

Конвенція про міжнародний статус біженців від 28 жовтня 1933 р. закріплювала зобов'язання для держав-учасниць щодо низки питань, зокрема, процедуру оформлення статусу, посвідчення особи та умов праці, освіти, соціального забезпечення, податкового режиму біженців. Закріплюється необхідність створення національних комітетів у справах біженців для координації роботи органів із біженцями¹. Конвенція 1933 р. об'єднала всі категорії біженців, згадані у попередніх угодах, та зрівняла їх правовий статус.

У 1933 р. було створено Управління Верховного комісара у справах біженців, які прибули з Німеччини. Наступним документом у рамках Ліги Націй був План видачі посвідчень особи біженцям із Саарської області від 30 липня 1935 р.² Зазначений План був ще одним документом, який закріплював видачу посвідчень особи на основі походження. Згідно з текстом документа біженцем вважається будь-яка особа, яка проживала в Саарській області, залишила цю територію в результаті плебісциту і не має жодного національного паспорта. Відмінною рисою визначення поняття «біженець» у цьому документі була відсутність ознаки того, що ця особа позбавлена захисту держави походження.

Тимчасова угода про статус біженців, які прибули з Німеччини від 04 липня 1936 р. закріпила нову категорію осіб «біженці, які прибули з Німеччини», під якою згідно зі ст. 1 «мається на увазі будь-яка особа, яка оселилася в цій країні, не має будь-якого іншого громадянства, крім німецького, і щодо якого встановлено, що за законом або фактично воно не користується захистом уряду Рейху». 10 лютого 1938 р. було прийнято Конвенцію про статус біженців, які прибувають із Німеччини відповідно до якої біженцями вважалися громадяни Німеччини, і навіть особи без громадянства, які залишили німецьку територію і щодо яких встановлено, що вони не користуються захистом німецького уряду. Зазначена конвенція закріпила основні права біженців, зокрема, право на працю, соціальну допомогу,

¹ Convention relating to the International Status of Refugees. October 28, 1933. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20159/v159.pdf>

² Plan for the Issue of a Certificate of Identity to Refugees from the Saar, July 30, 1935. League of Nations, Official Journal, 1935, No 10-12. pp. 1681-1682.

освіту та професійну підготовку. Крім того, у 1938 р. було створено у рамках Ліги Націй Управління Верховного комісара у справах біженців, функціями якого були контроль над набуттям чинності відповідних конвенцій, координація діяльності щодо еміграції і розселення біженців, надання їм правової та політичної допомоги тощо.

14 вересня 1939 р. було прийнято Додатковий протокол до Тимчасової угоди про статус біженців, які прибули з Німеччини від 04 липня 1936 р. та Конвенції про статус біженців з Німеччини 10 лютого 1938 р., що поширив їх дію і на австрійських біженців, під якими розумілися громадяни Австрії, які не мали іншого громадянства, крім німецького, та особи без громадянства, які залишили Австрію, які не користувалися захистом уряду Рейху. Ще однією особливістю зазначених документів було те, що вони закріплювати положення відповідно до якої не вважалися біженцями особи, які залишили Німеччину за особистими міркуваннями.

Таким чином, можемо зазначити, що перші міжнародні акти щодо закріплення статусу біженця передбачали його наступні ознаки: певне національне чи етнічне походження; перебування за межами країни свого походження чи постійного проживання; неможливість використання захисту від держави свого походження або постійного проживання; не набуття іншого громадянства.

Після Другої світової війни проблема біженців та переміщених осіб особливо загострилася та виникла необхідність вдосконалення системи міжнародного захисту¹. На думку О.І. Безпалової, одним з основних документів, що визначає поняття «біженець» як міжнародно-правовий термін, є Устав Міжнародної організації у справах біженців 1948 р.² Зокрема, до біженців відносилися такі особи: 1) жертви нацистського або фашистського режимів, або режимів, що брали участь у Другій світовій війні на боці фашистських режимів, жертви квіслінгівських або подібних до них режимів; 2) іспанські республіканці та інші жертви фалангістського режиму в Іспанії; 3) особи, які розглядалися як біженці до початку Другої світової війни з причин расового, релігійного або національного характеру

¹ Мельничук О.І. (2016). Міжнародно-правові аспекти міграційної кризи. *Актуальні проблеми правознавства*. № 1. С. 63.

² Безпалова О.І. (2017). Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві: *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20 квітня 2017 р.). С. 10–19.

або внаслідок їх політичних переконань; 4) особи, які проживали в Німеччині та Австрії і, мали єврейське походження, або іноземці, які не мали підданства, виявилися жертвами нацистських переслідувань; 5) особи, які внаслідок подій, що відбулися після початку Другої світової війни, не можуть і не хочуть користуватися захистом держави свого походження; 6) біженцями вважалися і безпритульні діти, які є військовими сиротами, чи діти, батьки яких зникли безвісти¹.

Водночас, варто звернути увагу, що в рамках ООН, в резолюціях (наприклад, резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/62 (I) від 15 грудня 1946 р.) та Уставі Міжнародної організації у справах біженців 1948 р., крім визначення поняття «біженець», було закріплено поняття «переміщені особи», під якими в той час розумілися «особи, які були вислані з країни свого громадянства ... або змушені були залишити її, наприклад, особи, які були примушені до примусової праці або які були вислані з расових, релігійних чи політичних міркувань»². Згодом термін «переміщені особи» втратив своє первісне значення. Таким чином, закріплено використання індивідуального підходу щодо біженців та переміщених осіб шляхом встановлення загальних критеріїв.

Загальна декларація прав людини, прийнята в 1948 р., закріпила право кожної людини шукати притулок³. Резолюція 428 (V) Генеральна Асамблея ООН 1950 р. схвалила Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). 28 червня 1951 р. було прийнято Конвенцію про статус біженців⁴. Обидва вищезазначені документи містять дуже подібні трактування поняття «біженець», ознаками якого є: перебування особи поза своєї країни чи звичайного місця проживання; неможливість чи небажання користуватися захистом цієї країни; обґрунтоване побоювання за життя, свободу та безпеку; на відміну від Статуту УВКБ ООН у Конвенції 1951 р. закріплено не чотири, а п'ять ознак переслідування. Поряд

¹ Босий В.П. (2021). Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект: дис. ... д.ю.н.: спец. 12.00.07. Київ, Дніпро. С. 59.

² Резолюція ГА ООН A/RES/62(I) від 15.12.1946. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/035/19/img/NR003519.pdf>

³ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

⁴ Конвенція про статус біженців від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

із переслідуваннями за ознакою раси, віросповідання, громадянства та політичних переконань було додано ще й переслідування особи через належність до певної соціальної групи; неможливість особи з зазначених причин повернутися до своєї країни.

Конвенція про статус біженців 1951 р. поширювало свою дію лишена осіб, які стали біженцями внаслідок подій, що сталися до 01 січня 1951 р., а відтак, не було враховано нові ситуації, в результаті яких особи можуть потребувати притулку, але не підпадають під дію зазначеної конвенції. З метою вирішення цієї проблеми було підписано Протокол щодо статусу біженців, що набрав чинності 04 жовтня 1967 р. У ч. 2 ст. 1 Протоколу визначено, що термін «біженець», за винятком означених у цій статті випадків, означає будь-яку особу, яка підпадає під визначення ст. 1 Конвенції з вилученням слів «в результаті подій, які сталися до 01 січня 1951 року...» та слів «...унаслідок таких подій» у статті 1 А (2)¹.

Неодноразово в науковій літературі зверталася увага на те, що поза дією універсальних міжнародних актів щодо отримання статусу біженця залишаються категорії осіб, які потребують міжнародного захисту, але не підпадають під дію вищезазначених актів². Відтак, крім вдосконалення нормативно-правового забезпечення отримання статусу біженця, міжнародним співтовариством відбувається формування нормативної бази щодо отримання міжнародного захисту іншими категоріями осіб, які не підпадають під категорію біженців. Серед них варто назвати Резолюцію А/RES/1167 (XII), ухвалену Генеральною Асамблеєю ООН 26 листопада 1957 р., згідно з якою УВКБ ООН було уповноважено використовувати «добрі послуги» для «заохочення внесків» китайським біженцям; Резолюцію ГА ООН А/RES/1388 (XIV) 1959 р., що закріпила за УВКБ ООН право надавати «добрі послуги» тим категоріям біженців, які не підпадають під дію міжнародного правового визначення біженця; Резолюцію А/RES/1006(ES-II) та А/RES/1039(XI) ГА ООН 1956 р., дозволили УВКБ ООН надавати допомогу за «масового результату» приблизно 200 тисячам біженців з Угорщини; Резолюцію

¹ Босий В.П. (2021). Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект: дис. ... д.ю.н.: спец. 12.00.07. Київ, Дніпро. С. 62.

² Котляр О.І. (2013). Визначення поняття «біженець» у міжнародних документах. *Адвокат*. № 6(153). С. 39.

A/RES/2039 (XX) 1965 р., що об'єднала різні категорії осіб, яким УВКБ ООН надає допомогу та інші.

Міжнародні акти універсального характеру у сфері вимушеної міграції є основою створення регіональних систем захисту біженців та осіб, які шукають притулок. По-перше, регулювання на регіональному рівні є проміжною стадією між універсальним і національним регулюванням. По-друге, регламентує отримання міжнародного захисту особами, які не підпадають під категорії біженців. Як слушно зазначає Я.П. Турецька, що з появою нових обставин (наприклад, збройні конфлікти, екологічні катастрофи тощо), виникла потреба у створенні інституту субсидіарного захисту шукачів притулку для надання захисту особам, які не підпадають критеріям статусу біженця. Відтак, країни Європи на регіональному рівні поряд із статусом біженця почали надавати особам додатковий і тимчасовий захист; протекційний, субсидіарний чи гуманітарний статус; дозвіл на тимчасове перебування й тимчасове відстрочення вислання тощо¹. Таким чином, можемо виокремити другий напрямок – формування регіональної європейської системи захисту. Найбільш ефективно правове регулювання цієї сфери в Європі здійснюється нормами європейського права, яке включає норми права ЄС та положення Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.²

Формування європейської системи тимчасового захисту інтенсивно розпочалося з 1990-х років та пов'язане із масовим прибуттям біженців з колишньої Югославії, які формально не підпадали під дію Конвенції про статус біженців. Відтак 25 вересня 1995 р. Рада ЄС ухвалила Резолюцію про розподіл тягаря щодо прийому та проживання переміщених осіб на тимчасовій основі, а 4 березня 1996 р. – Рішення 96/198/ЖНА щодо порядку попередження та надзвичайні процедури при розподілі тягаря з прийому та проживання переміщених осіб на тимчасовій основі³.

¹ Турецька Я.П. (2019). Конституційно-процесуальний статус біженця, як вид правового статусу іноземця: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Ужгород. С. 29–30.

² Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

³ Малиновська О. (2022). Тимчасовий захист: виникнення, еволюція, сутність. *Migration & Law*. Vol. 2 (issues 5-6). С. 12–13.

Отже, у рамках ЄС формується власна система захисту біженців та осіб, які шукають притулку. Крім двох вищезазначених основних європейських актів щодо регламентації процедури надання тимчасового захисту (Директива Ради ЄС № 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. та Імплементційне рішення Ради ЄС № 2022/382/ЄС від 04 березня 2022 р.) або статусу біженця, ще варто назвати Рішення Ради № 2000/596/ЄС від 28 вересня 2000 р. про заснування Європейського фонду біженців¹, Регламент (ЄС) № 2018/1806 Європейського Парламенту та Ради від 14 листопада 2018 р. про перелік третіх країн, громадяни яких повинні мати візи під час перетину зовнішніх кордонів, і тих, громадяни яких звільнені від цієї вимоги², Рекомендація Комісії (ЄС) № 2020/1366 від 23 вересня 2020 року щодо механізму ЄС для підготовки та управління кризами, пов'язаними з міграцією³, Регламент (ЄС) № 2021/836 Європейського парламенту та Ради від 20 травня 2021 р. про внесення змін до Рішення № 1313/2013/ЄС щодо механізму цивільного захисту Союзу⁴; Регламент (ЄС) № 2021/1147 Європейського Парламенту та Ради від 7 липня 2021 р. про створення Фонду надання притулку, міграції та інтеграції⁵ та інші.

Відповідно до Директива Ради ЄС № 2001/55/ЄС тимчасовий захист – це процедура виключного характеру із забезпечення в разі масового притоку або очікуваного масового притоку переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися в країну свого походження, невідкладного та тимчасового захисту цих осіб, особливо за наявності ризику, що система притулку не зможе впоратися з припливом без збитку для ефективності свого функціонування в інтересах

¹ Council Decision 2000/596/EC of 28 September 2000 establishing a European Refugee Fund. URL: <https://www.europeansources.info/record/2000-596-ec-council-decision-of-28-september-2000-establishing-a-european-refugee-fund/>

² Regulation (EU) 2018/1806 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1806>

³ Commission Recommendation (EU) 2020/1366 of 23 September 2020 on an EU mechanism for preparedness and management of crises related to migration. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112246/140189/F-2111285558/EEU-112246%20\(EU\).pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112246/140189/F-2111285558/EEU-112246%20(EU).pdf)

⁴ Regulation (EU) 2021/836 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 amending Decision No 1313/2013/EU on a Union Civil Protection Mechanism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0836>

⁵ Regulation (EU) 2021/1147 of the European Parliament and of the Council of 7 July 2021 establishing the Asylum, Migration and Integration Fund. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112581/140723/F-2064625010/EEU-112581%20\(EN\).pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112581/140723/F-2064625010/EEU-112581%20(EN).pdf)

зацікавлених осіб, а також інших осіб, які звертаються за наданням їм захисту¹.

Директива Ради ЄС стосовно мінімальних стандартів для кваліфікації та статусу громадян третьої країни й осіб без громадянства як біженців або як осіб, що потребують міжнародного захисту з інших причин, а також суті захисту, що надається від 29 квітня 2004 р. закріпила положення, що норми щодо статусу біженця варто доповнити заходами додаткових форм захисту, пропонуючи відповідний захист кожному, хто потребує його². Пізніше ще було ухвалено ряд директив, що стосувалися правового статусу біженців.

Таким чином, на регіональному європейському рівні виокремлюють три форми захисту: надання притулку (під яким мають на увазі статус біженця), додатковий захист та тимчасовий захист.

Третій напрям стосується формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. Приступаючи до аналізу зазначеного напрямку, слід коротко проаналізувати формування національного законодавства щодо вимушеної міграції.

Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Тимчасового положення про порядок визначення статусу біженців з Республіки Молдова і надання їм допомоги» від 08 липня 1992 р. № 378 вперше в українському законодавстві закріпила визначення поняття «біженець», під яким розумілися особи, які вимушено залишили місця свого постійного проживання в районах бойових дій у Республіці Молдова внаслідок загрози для свого життя і здоров'я та прибули на територію України з метою тимчасового перебування³. У зв'язку з цим, український вчений В.П. Босий зазначає, що сфера застосування даної постанови поширювалася лише на обмежене коло осіб,

¹ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>

² Директива Совета 2004/83/EC от 29 апреля 2004 г. относительно минимальных стандартов для квалификации и статуса граждан третьей страны и лиц без гражданства как беженцев или как лиц, нуждающихся в международной защите по другим причинам, а также сути предоставляемой защиты. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/dir_min%20stand%20qualif_29.04.2004.pdf

³ Про затвердження Тимчасового положення про порядок визначення статусу біженців з Республіки Молдова і надання їм допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.1992. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378-92-%D0%BF#Text>

а запропоноване визначення терміна не відповідало тлумаченням, встановленим у міжнародно-правових актах¹.

24 грудня 1993 р. було прийнято Закон України «Про біженців» (втратив чинність), що регламентував процедуру дотримання статусу біженця, а саме: поняття «біженець» майже повторює визначення закріплене в Конвенції про статус біженців 1951 р.

Відповідно до Конституції України іноземцям та особам без громадянства, в порядку, встановленому законом, може бути надано притулок. Ці категорії осіб, що перебувають в Україні на законних підставах, можуть користуватися тими самими правами й свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України².

У 2001 р. було прийнято нову редакцію Закону України «Про біженців» (втратив чинність), який вже містив більш повне визначення поняття «біженець», що повністю відповідало Конвенції про статус біженців 1951 р. та створені необхідні умови для приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців³. У 2002 р. Україна приєдналася до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців⁴.

Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 р. встановлено, що Україна може надавати захист іноземцям та особам без громадянства шляхом визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту⁵. Відтак, було законодавчо закріплено можливість отримання в Україні додаткового або тимчасового захисту. Зокрема, під «особами, які потребують тимчасового захисту» розумілися іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені

¹ Босий В.П. (2021). Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект: дис. ... д.ю.н.: спец. 12.00.07. Київ, Дніпро. С. 67.

² Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

³ Босий В.П. (2021). Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект: дис. ... д.ю.н.: спец. 12.00.07. Київ, Дніпро. С. 68–69.

⁴ Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців: Закон України від 10.01.2002. № 2942-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2942-14#Text>

⁵ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011. № 3671-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження¹.

Таким чином, поділяємо думку, що українське законодавство в сфері надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, узгоджене з основними міжнародно-правовими актами з даного питання. Як наслідок, можемо зазначити, що співпраця України з ЄС щодо переміщених осіб складається по-перше, з формування національного законодавства щодо надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; по-друге, із законодавства, що формує і регламентує відносини України з Європейським Союзом.

Проведення політичних, соціально-економічних та правових реформ в Україні відбувається в рамках євроінтеграційного курсу України, який з декларативного зовнішньополітичного курсу поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ. У зв'язку з цим важливе значення мало прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 р. № 2680-VIII, що свідчить про гарантування стабільності європейського напрямку розвитку нашої держави та зобов'язання дотримуватися стабільності конституційного ладу². Закріплення курсу інтеграції до ЄС і НАТО на рівні Основного Закону – це сигнал західним партнерам України, оскільки фіксація в Конституції означає, що цей курс визначено і змінити його буде або складно, або практично неможливо³.

На новий рівень співробітництва з країнами ЄС Україна вийшла після 24 лютого 2022 р. Імплементативним рішенням Ради ЄС від 04 березня 2022 р. було введено в дію Директивою Ради

¹ Там само.

² Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. *Голос України*, 20 лютого 2019. № 34.

³ Черняк Є.В. (2019). Роль глави держави в охороні Конституції України. *Порівняльно-анаталітичне право*. № 6. С. 106.

№ ЄС 2001/55/ЄС. Дія її норм поширюється на таку категорії осіб: 1) громадяни України, які проживали на території України і вимушено залишили Україну 24 лютого 2022 р. або після цієї дати внаслідок військової агресії РФ; 2) особи без громадянства та громадяни третіх країн, крім України, які користувалися міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні до 24 лютого 2022 р.; 3) члени сімей осіб, зазначених у пункті 1 та 2, у тому числі (а) чоловік/дружина (неодружений партнер у фактичних шлюбних відносинах, якщо законодавство або практика відповідної держави-члена розглядає неодружені пари таким же чином, як і подружжя); (б) неповнолітні неодружені діти особи, зазначеної в пункті 1 та 2, або її дружини/чоловіка, незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом, або усиновлені; (в) інші близькі родичі, які проживали разом як частина сім'ї під час обставин, пов'язаних з масовим впливом переміщених осіб, і які повністю або переважно перебували на утриманні особи, зазначеної в 1 та 2 в той час; 4) громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24 лютого 2022 р. на підставі дійсного дозволу на постійне проживання відповідно до законодавства України та які не можуть повернутися в безпечних та довготривалих умовах до своєї країни або регіону походження¹. Вимушено переміщені особи з України отримали ряд прав, зокрема, право на проживання, працю, освіту, медичну допомогу, соціальний захист та інші. Відтак, постала проблема налагодження співпраці України з країнами ЄС щодо реалізації вимушено переміщеними особами з України зазначених прав.

23 червня 2022 р. Європейська рада надала Україні статус кандидата на членство в ЄС та відзначила високий рівень секторальної інтеграції в різних сферах суспільного життя. Відтак, продовжується гармонізація українського законодавства з європейським в різних сферах суспільного життя, в тому числі і щодо правового статусу вимушено переміщених осіб з України в Європейський Союз.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають

¹ Council Directive No 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>

на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи» від 09.04.2022 № 425 затверджено положення про склад та положення про робочу групу щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, основними завданнями якої є: забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав – членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи, та створення у найкоротший строк всіх необхідних умов для їх повернення на територію України; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав – членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи; удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи¹.

Відповідно до положень статей 11 і 21 Конвенції ООН про права дитини, статті 7 Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми, статей 5, 16, 23 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, статей 1, 3, 4 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, статті 8 Європейської конвенції з прав людини, Керівних принципів щодо альтернативного догляду за дітьми та з метою уникнення конфліктів між правовими системами держав тимчасового перебування переміщених (евакуйованих) дітей – громадян України і забезпечення міжурядової співпраці із захисту прав та найкращих інтересів таких дітей 07 липня 2022 р. було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні» № 794².

¹ Про утворення робочої групи щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав – членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 № 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2022-п#Text>

² Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2022-п#Text>

Варто зазначити, що найбільший резонанс в суспільстві викликав «Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки» від 17.10.2022 № 8131¹. Зокрема, законопроект № 8131 передбачає імплементацію в українське законодавство міжнародних стандартів обміну інформацією про фінансові рахунки. Мова йде про два міжнародних стандарти в сфері прозорості і обміну інформацією для податкової мети: Загальний стандарт звітності та перевірки інформації про фінансові рахунки (CRS), що передбачає збір інформації про рахунки фінансовими установами і щорічний обмін нею з корайнами-партнерами; Стандарт про обміну інформацією по запиту (EOIR). Про запровадження цих стандартів Україна зобов'язалася ще в 2021 р. А в 2022 р. Державна податкова служба приєдналася до багатосторонньої угоди CRS відповідно до статті 6 Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах. 20 березня 2023 р. схвалено Закон України № 2970-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки»².

IV. ВИСНОВКИ

Таким чином, із метою удосконалення законодавства, що регулює співробітництво України з країнами-членами ЄС щодо правового статусу осіб з тимчасовим захистом в ЄС важливе значення має дослідження особливостей генези та становлення інституту тимчасового захисту на різних історичних етапах. Історичні джерела права та нормативно-правові акти певного історичного періоду дають підстави виокремити три його основні напрями: перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні; другий – становлення системи

¹ Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки від 17.10.2022 № 8131. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40674>

² Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: Закон України від 20.03.2023 № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-IX#Text>

міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні; третій – формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. Підсумовуючи, варто зазначити, що історико-правовий аналіз досліджуваної проблематики, дозволяє виявити первинні спроби нормативно-правового закріплення та реалізації норм щодо прав та обов'язків вимушено переміщених осіб за межі України, що дозволить у майбутньому вдосконалити норми як національного, так і європейського законодавства.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Безпалова О.І. (2017). Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві: *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20 квітня 2017 р.). С. 10–19.
2. Босий В.П. (2021). Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект: дис. ... д.ю.н.: спец. 12.00.07. Київ, Дніпро. 419 с.
3. Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2022-п#Text>
4. Директива Совета 2004/83/ЕС от 29 апреля 2004 г. относительно минимальных стандартов для квалификации и статуса граждан третьей страны и лиц без гражданства как беженцев или как лиц, нуждающихся в международной защите по другим причинам, а также сути предоставляемой защиты. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/dir_min%20stand%20qualif_29.04.2004.pdf
5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
8. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
9. Котляр О.І. (2013). Визначення поняття «біженець» у міжнародних документах. *Адвокат*. № 6(153). С. 36–40.
10. Малиновська О. (2022). Тимчасовий захист: виникнення, еволюція, сутність. *Migration & Law*. Vol. 2 (issues 5-6). С. 5–30.
11. Мельничук О.І. (2016). Міжнародно-правові аспекти міграційної кризи. *Актуальні проблеми правознавства*. № 1. С. 62–67.
12. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011. № 3671-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
13. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. *Голос України*, 20 лютого 2019. № 34.
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну

- інформацією про фінансові рахунки: Закон України від 20.03.2023 № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-IX#Text>
15. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки від 17.10.2022 № 8131. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40674>
 16. Про затвердження Тимчасового положення про порядок визначення статусу біженців з Республіки Молдова і надання їм допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.1992. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378-92-%D0%BF#Text>
 17. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців: Закон України від 10.01.2002. № 2942-III. URL: <http://zakon.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2942-14#Text>
 18. Про утворення робочої групи щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав – членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 № 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2022-п#Text>
 19. Резолюція ГА ООН А/RES/62(І) від 15.12.1946. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/035/19/img/NR003519.pdf>
 20. Турецька Я.П. (2019). Конституційно-процесуальний статус біженця, як вид правового статусу іноземця: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Ужгород, 211 с.
 21. Черняк Є.В. (2019). Роль глави держави в охороні Конституції України. *Порівняльно-анаталітичне право*. № 6. С. 106–110.
 22. Arrangement relating to the Issue of Identity Certificates to Russian and Armenian Refugees. 12 May 1926. URL: <http://www.refworld.org/pdfid/3dd8b5802.pdf>
 23. Arrangement with respect to the issue of certificates of identity to Russian Refugees, July 5, 1922. URL: <http://www.refworld.org/docid/3dd8b4864.html>
 24. Commission Recommendation (EU) No 2020/1366 of 23 September 2020 on an EU mechanism for preparedness and management of crises related to migration. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112246/140189/F-2111285558/EEU-112246%20\(EU\).pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112246/140189/F-2111285558/EEU-112246%20(EU).pdf)
 25. Convention relating to the International Status of Refugees. October 28, 1933. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20159/v159.pdf>
 26. Council Decision No 2000/596/EC of 28 September 2000 establishing a European Refugee Fund. URL: <https://www.europeansources.info/record/2000-596-ec-council-decision-of-28-september-2000-establishing-a-european-refugee-fund/>
 27. Council Directive No 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>
 28. Council Implementing Decision (EU) No 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive No 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382&from=EN>
 29. Plan for the issue of a certificate of identity to Armenian Refugees 31 May 1924. Submitted for the consideration of interested governments by Dr. Nansen, High Commissioner for Russian Refugees in execution of the Resolution of the Council of the League, adopted on September 28, 1923 League of Nations, Official Journal. No 7–10. pp. 969–970.
 30. Plan for the Issue of a Certificate of Identity to Refugees from the Saar, July 30, 1935. League of Nations, Official Journal, 1935, No 10–12. pp. 1681–1682.
 31. Regulation (EU) No 2018/1806 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 listing the third countries whose nationals must be in possession

of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1806>

32. Regulation (EU) No 2021/836 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 amending Decision No 1313/2013/EU on a Union Civil Protection Mechanism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0836>
33. Regulation (EU) No 2021/1147 of the European Parliament and of the Council of 7 July 2021 establishing the Asylum, Migration and Integration Fund. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112581/140723/F-2064625010/EEU-112581%20\(EN\).pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112581/140723/F-2064625010/EEU-112581%20(EN).pdf)

REFERENCES

1. Bezpalova O.I. (2017). Osoblyvosti vyznachennya prav bizhentsiv u mizhnarodnomu zakonodavstvi [Peculiarities of defining the rights of refugees in international legislation]: *Implementation and protection of the rights of internally displaced persons: International science and practice conf.* (Uzhhorod, April 20, 2017). pp. 10–19 [in Ukrainian]
2. Bosyi V.P. (2021). Administratyvno-pravovyi status bizhentsiv ta osib, yaki potrebuyut' dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu: teoretychnyy ta prakseolohichnyy aspekt [Administrative and legal status of refugees and persons in need of additional or temporary protection: theoretical and praxeological aspect: dissertation]: Doctor of Jurisprudence: special. 12.00.07. Kyiv, Dnipro. 419 p. [in Ukrainian]
3. Deyaki pytannya povernennya ditey, yaki tymchasovo peremishcheni (evakuyovani) za mezhi Ukrainy z metoyu otrymannya tymchasovoho zakhystu pid chas voyennoho stanu v Ukraini [Some issues of the return of children temporarily displaced (evacuated) outside of Ukraine for the purpose of receiving temporary protection during martial law in Ukraine]: *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/07/2022 No 749*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2022-п#Text> [in Ukrainian]
4. Direktiva Soveta 2004/83/ES ot 04/29/2004 otnositel'no minimal'nykh standartov dlya kvalifikatsii i statusa grazhdan tret'yey strany i lits bez grazhdanstva kak bezhentsev ili kak lits, nuzhdayushchikhsya v mezhdunarodnoy zashchite po drugim prichinam, a takzhe suti predostavlyayemoy zashchity [Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 concerning the minimum standards for the qualifications and status of third-country nationals and stateless persons as refugees or as persons in need of international protection for other reasons, as well as the nature of the protection granted]. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/dir_min%20stand%20qualif_29.04.2004.pdf [in Russian]
5. Zahalna deklaratsiya prav lyudyny vid 10.12.1948 [Universal Declaration of Human Rights dated 12/10/1948]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Ukrainian]
6. Konventsiya pro zakhyst prav i osnovopolozhnykh svobod lyudyny vid 04.11.1950 [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 11/04/1950]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian]
7. Konventsiya pro status bizhentsiv vid 28.07.1951 [Convention on the Status of Refugees dated 07/28/1951]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text [in Ukrainian]
8. Constitution of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian]
9. Kotlyar O.I. (2013). Vyznachennya ponyattya «bizhenets» u mizhnarodnykh dokumentakh [Definition of the concept of „refugee“ in international documents]. *Lawyer*. No 6(153). pp. 36–40 [in Ukrainian]

10. Malinovska O. (2022). Temporary protection: origin, evolution, essence. *Migration & Law*. Vol. 2 (issues 5-6). pp. 5–30 [in Ukrainian].
11. Melnychuk O.I. (2016). Mizhnarodno-pravovi aspekty mihratsiyanoi kryzy [International legal aspects of the migration crisis]. *Actual problems of jurisprudence*. No 1. pp. 62–67 [in Ukrainian].
12. Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuyut dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu [On refugees and persons in need of additional or temporary protection]: *Law of Ukraine dated 07/08/2011 No 3671-VI*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> [in Ukrainian]
13. Pro vnesennya zmin do Konstytutsiyi Ukrayiny (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttya povnopravnoho chlenstva Ukrayiny v Yevropeys'komu Soyuzi ta v Orhanizatsiyi Pivnichnoatlantychnoho dohovoru) [On amendments to the Constitution of Ukraine (regarding the strategic course of the state to acquire full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization)]: *Law of Ukraine dated 02/07/2019 No 2680-VIII. Golos Ukrainy*, 20 February 2019. No 34 [in Ukrainian]
14. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo implementatsiyi mizhnarodnoho standartu avtomatychnoho obminu informatsiyeyu pro finansovi rakhunky [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the implementation of the international standard for automatic exchange of information on financial accounts]: *Law of Ukraine dated 03/20/2023 No 2970-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-IX#Text> [in Ukrainian]
15. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny shchodo implementatsiyi mizhnarodnoho standartu avtomatychnoho obminu informatsiyeyu pro finansovi rakhunky vid 17.10.2022 No 8131 [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine on the Implementation of the International Standard for the Automatic Exchange of Information on Financial Accounts dated 10/17/2022 No 8131]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40674> [in Ukrainian]
16. Pro zatverdzhennya Tymchasovoho polozhennya pro porядok vyznachennya statusu bizhentsiv z Respubliki Moldova i nadannya yim dopomohy [On the approval of the Temporary Regulation on the procedure for determining the status of refugees from the Republic of Moldova and providing them with assistance]: *resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/08/1992. No 378*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378-92-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
17. Pro pryednannya Ukrayiny do Konventsiyi pro status bizhentsiv ta Protokolu shchodo statusu bizhentsiv [On the accession of Ukraine to the Convention on the Status of Refugees and the Protocol on the Status of Refugees]: *Law of Ukraine dated 01/10/2002 No 2942-III*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2942-14#Text> [in Ukrainian]
18. Pro utvorennya robochoyi hrupy shchodo zakhystu prav i svobod hromadyan Ukrayiny, yaki перебувають на території держав – членів ЕС та інших держав як тимчасово переміщені особи [On the formation of a working group on the protection of the rights and freedoms of citizens of Ukraine who are on the territory of EU member states and other states as temporarily displaced persons]: *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 04/09/2022 No 425*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2022-n#Text> [in Ukrainian]
19. Resolution of the UN General Assembly A/RES/62(I) dated 12/15/1946. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/035/19/img/NR003519.pdf> [in Ukrainian]
20. Turetska YA.P. (2019). Konstytutsiyno-protseusualnyy status bizhentsya, yak vyd pravovoho statusu inozemtsya [Constitutional and procedural status of a refugee as a type of legal status of a foreigner]: diss. ... candidate law Sciences: specialist 12.00.02. Uzhhorod, 211 p. [in Ukrainian]

21. Chernyak Y.V. (2019). Rol hlavy derzhavy v okhoroni Konstytutsiyi Ukrayiny [The role of the head of state in protecting the Constitution of Ukraine]. *Comparative and analytical law*. No 6. pp. 106–110 [in Ukrainian]
22. Arrangement relating to the Issue of Identity Certificates to Russian and Armenian Refugees. 12 May 1926. URL: <http://www.refworld.org/pdfid/3dd8b5802.pdf>
23. Arrangement with respect to the issue of certificates of identity to Russian Refugees, July 5, 1922. URL: <http://www.refworld.org/docid/3dd8b4864.html>
24. Commission Recommendation (EU) No 2020/1366 of 23 September 2020 on an EU mechanism for preparedness and management of crises related to migration. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112246/140189/F-2111285558/EEU-112246%20\(EU\).pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112246/140189/F-2111285558/EEU-112246%20(EU).pdf)
25. Convention relating to the International Status of Refugees. October 28, 1933. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20159/v159.pdf>
26. Council Decision No 2000/596/EC of 28 September 2000 establishing a European Refugee Fund. URL: <https://www.europeansources.info/record/2000-596-ec-council-decision-of-28-september-2000-establishing-a-european-refugee-fund/>
27. Council Directive No 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>
28. Council Implementing Decision (EU) No 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive No 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382&from=EN>
29. Plan for the issue of a certificate of identity to Armenian Refugees 31 May 1924. Submitted for the consideration of interested governments by Dr. Nansen, High Commissioner for Russian Refugees in execution of the Resolution of the Council of the League, adopted on September 28, 1923 League of Nations, Official Journal. No 7–10. pp. 969–970.
30. Plan for the Issue of a Certificate of Identity to Refugees from the Saar, July 30, 1935. *League of Nations, Official Journal*. 1935. No 10–12. pp. 1681–1682.
31. Regulation (EU) No 2018/1806 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1806>
32. Regulation (EU) No 2021/836 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 amending Decision No 1313/2013/EU on a Union Civil Protection Mechanism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0836>
33. Regulation (EU) No 2021/1147 of the European Parliament and of the Council of 7 July 2021 establishing the Asylum, Migration and Integration Fund. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112581/140723/F-2064625010/EEU-112581%20\(EN\).pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112581/140723/F-2064625010/EEU-112581%20(EN).pdf)

EDITORIAL OFFICE ADDRESS

(room 210) 15 Ushinsky Str, Kyiv, Ukraine, 03151
tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, к. 210
тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

Підписано до друку 26.05.2023. Замовлення № __. Папір офсетний. Друк офсетний.
Наклад 100 прим. Формат 60x84/16 Віддруковано ВД «Дакор» м. Київ, пр-т С. Бандери, 8.
Свід. ДК № 4349 від 05.07.2012